

יז (ב) במאד מאד. להמפטרס הכפל לחזק כלומר הפלגה, הפלגה, חונם לפי זה היה
למותר לכן ר"ל כי מאל השני לזד היה מלה להורות הפלגה (זעור) ומאל הראשון
הוא שם דבר ופירושו יחרון ומעלה (פֶּלֶאָרִיג, עוֹשֶׂה צְרָאשִׁית א' ל"א והנה עוד מאל) וזהו צ'
הנפיל לשם מאל היה צ"ח המעמדת שם שזו חל הפעולה כענין כזר צבקר וצולן, עשיר צבקר
וכדומה, וטעם ארצה אותך צמאל מאל, ארצה אותך מאל צאחת מן היתרונות, צאחת מן המעלות
(אין חילל דין אין פֶּלֶאָרִיגֶען זעור פֶּערֶנעֶהרען: (י) בשר ערלבתם. יס לפסדו צאחד משני
פנים, האחד מלה צשר הוא כתי לאצר המעגל צלה"ק כמו גדלי צשר (יחזקאל ס"ז), זז מנצרו או
החתים צשר מוצו, וערלה הוא שם לאותו עור המכסה את העצמה, והיה ראוי להסמין ערלה
לצשר כמו ונמלחם את ערלת צשרכם, ולומר ונמלחם את ערלת צשרכם, חונם מלאנו דומים לזה
כמו והעצרתם שופר תרועה צמקום תרועת שופר: ותרגומו (דא פֶּלֶאָרִיגֶען אִיירעם גליעדעם);
וה' מלה צשר הוא צעמנו שם לעור המוסה את הגיד, וכן קראוה צמשה וצמלמוד צשר המוסה
את רז העצמה, וכן צ"ק נקרא העור שם צשר כמו דצק עמלי לצברי (תהלים ק"ז), כמ"ס
הרד"ק שם שטעמו דצק עמלי לעורי כענין למד עורם על עמנם, ולפי שצור האדם אינו נפסח
מן הצשר כעור הצמה לכן חזר צשר צמקום עור, וכן יחזר עור צמקום צשר, יחלל דלי עור
(ע' צפ' המקשה אלו שצורותיהם כצחק עור האדם): ואף שזמלת צשר הוא סמון לערלתכם מלאנו
רבים שצא ממשקל הסמון ואינם סמוכים, כמו צמזקי יין, מלוגי שקופים, וכן ויסקל דצרי לדקים,
שפי דצרים שמוֹדקים כמ"ס. ע"ש. ולפי"ז טעם צשר ערלתכם צשרכם הערל ותרגומו (אִייער
לונצנעשטענעם פֶּלִיט); ויש הדלל בין שני הפירושים האלה והוא, אם נתנה פריעת מילה לאי
אם לא, כי לאותן השני נוכל לומר שצוונה קראה המורה את העור שם צשר, לכלול גם את
הקרום הכך שלמטה מעור העליון הדבוק לצשר שהוא צאחת כצשר עמנו, ואח' כמ"ד צ"ר המול
ימול מילה ופריעה, ואפשר שגם לין דבור הפריעה מעכצין וכדעת ר"ח שם צחום' צימות ד"ה
סוף מילה. חונם לאותן הראשון אפשר שלא דברה המורה רק מעור העליון לזד וכדעת רב שאמר
(ציצמות ע"א) לא נתנה פריעת מילה לאי. וראיתי לרמב"ן ורשב"א שם שסקשו אהך דרז ממה
לחיתא צצ"ר לא נאמר צא"ח את לפי שלא היה חסר רק מתוך צשר שכבר נחמנעך ע"י תשמיש
אזל ישמעאל שהיה ילד החקק לחתוך הערלה ולפסדו המילה לכך נאמר זו את, ע"ש שדחוקו
ליטב, ומן המינה שלא הזכירו דצ"ר מוצא להדי' דנעטוה איא צמלות פריעה מהמול ימול וכדעת
המקשה שם ציצמות על רב וקאי בצקטיא כמ"ס המוס' שם ד"ה צקוקים גרם — והנה ממה
שאמר רבצתיו מכלן דנאחורו מקום וגו' יראה כפירות השני: (ג) המול ימול. מהך קרא יליף
ר' יוסי (פ' אין מעמידין כ"ו א') דמלות מילה אינה לריכה מה"ת לשמה, וכותי ימול, וצאחילת יעצ"ן
(ח"ט ס' קס"ד) רמי ר' יוסי אד"ר יוסי, דציצמות (מ"ו ז') סובר דמילת נכרי אינה מילה כלל,
והרב צחחם סופר (חיו"ד ס' א') אחר דלית כאן אפילו ריח קושיא. דנשאלא צשראל ערל לא
צפי' לשמה רק שחכרת ערלתו, אזל צכרי לנטום תחת כנפי השכינה ע"י מילה אם אינה לשם
יהדות צמה ינטום לכנפי השכינה, עד כאן, ולא הציוותי דהא כל חילי דר' יוסי דצפי תרתי צבר
מילה ועצילה דליף מלחות שהיו נכנסים תחת כנפי השכינה צהנך תרתי, וכיון דלר' יוסי מילה
נכרי כשרה היו ראוי לומר גם צאחות, ומגיל דמילתו צציות מעכצתו מלכטום תחת כנפי השכינה,
ועוד לדבריו איפלו ר"י ור' יוסי מן הקלה אל הקלה, לר"י צחד מחרי דלחות כגי צבר או מילה
או עצילה, ולר' יוסי לא כגי ליה צמה דכגי ללחות. והנה לדעת צעל המאור (פ' ר"א דמילה)
הא דלומר ר' יוסי צכרי שאמר מלתי אין מוצלין אותו אינו מוסס חשש דילמא ערבי וגצעוני מהול
הוא כפירש"י אלא מוסס חשש דילמא טולד כשהוא מהול הוא אזל דידעין שנימל ודאי אף שהיו
צגיותו גם לר' יוסי כגי ליה צעצילה כיון דאי אפשר למורו גערי ליה מלמחות דאין דאין אפשר
משאי אפשר (עיין צחי' רשב"א שם צצנת קל"ה) א"כ אין שום סמיה מד' יוסי אד"ר יוסי,
ולדעת רש"י דהא דלומר ר' יוסי צמלתי אין מוצלין הוא מוסס חשש דילמא ערבי מהול הוא,
כ"ל דאין מקום לרבותי ר"י אד"ר יוסי. דהא לא אפשר ר"י צמילה שלא לשמה רק צכתי, דילמא
צבר ר' יוסי דכותים גרי חונם הן שנתגיירו לגמרי אח"כ (עתיים מולין ג' ז' ד"ה קצצר) ואי
מזין למד מנייהו דחזר לבסור ועובד להר גריזים, דינו כישראל מומר, ומומר דעת השלטי בגזרים
דהיו בן צריח וכשר לשליחות בגט דמתקיים זו שלוחם בן צריח (ע"י צ"ס אה"ע ס' קמ"א סקמ"ו)
וכן הרב צאנן העור (אריח ס' קמ"ו) הוכיח דבין למ"ד המול ימול וצין למ"ד ואח"כ את צריח
שמומר מומר כשר למול דבן צריח אקרי, וללא כדעת החוס' (סנהדרין ע"ב) דמומר לא היו בן
צריח, וכן הרב צעל חוות דעת צנאורו לאה"ע שם צכ"י קמ"א כתז ללא קי"ל כתוס' צזה, וכן
כתז הרב צחחם סופר (ס' ה"ל) הא דלר' יהודה (למ"ד לא חיפון) ארעאי פסול מה"ת למילה

ומדאינו צן זרית אחי מעשיר צמילת כותי. אע"ג דעוזדים להר גריזים, אלל כיון דצינוי ר"ו ור"י לא נתקלקלו רובם אלל מיעוטים, ולא הוי הכותי רק כמומר ומקרי צן זרית וכשר למילה, והגאון מר יונתן צספרו צני אהוצה (פ"ג מנדרושין הט"ז) שפיר אמר. דגם לדעת חת' מומר ומקרי צן זרית לענין הדין, דלעפ"י שחטא ישראל הוא, רק צלשון אלס רגיל הוא לקרות למומר אינו צן זרית, הנה למינו דעת גדולי המורים דמומר הוי צן זרית וחית' צכלל חת זריתי תשמוור (והפרי"ח צת' מים חיים (ס"י ג') הוכיח מדעת הר"ף והרמב"ם ותוס' דמומר לערלות כשר למוול דישארל גמור הוא, דלא כדעת הפוסקים (צ"ו"ד ס"י רס"ד) דפסלי צמומר לערלות) וכיון דכותי למ"ד גרי אחת הן, כד חזינו ליה דמל לשם הר גריזים, הוי כישראל מומר. שפיר הכשיר אותו ר' יוסי, דגזרל דחי למילה הוא, ולשמה לא צנינו צמילה, אלל צמילת נכרי שפיר פוסל ר' יוסי ציצמות, ומדאינו צכלל חת זריתי תשמוור גזרל דלא חזי למילה הוא, ואין כאן רומי"א דר' יוסי אדר' יוסי, כדחשיב צמילת יעצ"ץ, דר"י צכותי מעשיר וצנכרי פוסל — ואף אם נאמר דר' יוסי סובר כמ"ד כותים גרי אריות הן (ערוס' מנחות ס"ו צ' ד"ה ר' יוסי) וכנכרים גמורים הוי מכל מקום יחא דמעשיר הכא מילתו ושם ציצמות פוסל, דטעמי דר' יוסי דמעשיר מדכתיב המול ימול, ודגוש המ"ם הוא כמ"ס רש"י, וקרוצ להטעים ילפוחא מלישנא דקרא, דלשון ימול היא מצדן נפעל ודגוש המ"ם למסרון נ"ין הנפעל, כמ"ס רש"י ימול כמו יטעה לכל מלאכה, ואם האכל יאכל, וימול מוסב על הגוף הנמול (צעשניטענן ווערדענן) דאין לפרשו צלשון פועל על המומד חת' המילה (זאלל צעשניידענן) דל"כ יחסר הפועל צקרא כמו שכתוב הר"ם, גם לפעול צעמנו פעולה זו הוא צדוק גדול ולא נעשית רק על ידי אחרים. וצוה ידבר קרא צכל מוקם, ואף דצאדיק ומקראות ים לומר דלשון ימול הוא משרש נמל כמו ונמלתם את צשר ערלמכם, ודגוש המ"ם למסרון נ"ין השורש, והוא לשון יפעול מוסב על פועל המילה, כמו ידור נדר, וכמו שהוא צלמח המכוון צקרא שח"י, ערל זכר אשר לא ימול צשר ערלתו, כי שם אם יהיה מן הנפעל הוי ליה למימר אשר צשר ערלתו לא ימול, אונס צקרא דילן המול ימול, אם יהיה משרש נמל היה המקור ראוי לצוא צהרלות הגוין ע"ד השלמים, כמו לכדור נדר, כנשא נס הרים, לכדוש עליו גרין, לנפול צמרצ, אין דרך לנטות, לנגוש אליה, כהדוק עשן תדוף. ומדצא צמסרון הכו"ן יורה שהוא מנפעל, והטעם שהולא הכתוב לוי זה צלשון הטפל על גוף הנמול, צמאמר הנפעל (פאקסיף) ולא על המל צמאמר הפועל (אקסיף) כמו שאמר ונמלתם שהוא כמו ונשאתם כמ"ס רש"י, וכן ונלת אותו אז יאכל צו, שהוא צמאמר הפועל, נראה כי מלות מילה אינה דומה לשאר מלות, דכשעושה אותם הוא מקיים המלה וכצגמרה עשייתן כגמרה מלותן לגמרי, אלל מלות מילה אין צעשייתה גמר מלותה צלמח, כי כל עשיותיה החתיכה והפריעה הן צלמח הבנה אל התכלית המכוון צה לאחריה, כי צמה שנימול הילד נעשה כעצד הגושא חותם אדוניו צגפוס להורות צו להיותו נכנע לעבודת אדוניו, ככתוב והיה לאות צרית ציני וציניכם, ונאמר והקיימותי את צריתי וגו'. להיות לך לאלהים, ולפי צצלמח זה הוא התכלית העיקרי המכוון צמלות מילה, לכן נתקנה לציו צרכת להכניסו צצרית, ויורה אלל צצרכה זו מייצבו המוטל עליו למחך את צנו זה ולהרגילו צכל הצדדים התלים צשמירת הצרית והיא הצורה והמלה צכרי שיער כשיצוא לכלל דעת, לשמור חותם צרית קודם זה צצצצרו, ואחרי שאין צמעשה המוהל גמר המלה צלמח, ואין צעשייתו רק הבנה אל תכליתה העקרי, לכן לא הולא הכתוב לוי זה צמאמר הפועל המוסב על המוהל, רק צמאמר הנפעל הולא הכתוב המוסב על הילד הנמול, הנה לכצו זה שאין המדובר צמקרא זה על הפועל העושה מעשה המילה אין לנו לחוש כלל על כוונתו צמעשה זו, ואף שיכין צה כוונה שאינה רלויה מה שעשה עשוי, התינוק נעשה נמול ונתקיים צו מאמר הכתוב ימול צנפעל (צעשניטענן זין) ושפיר אמר ר' יוסי ימול הכותי לשם הר גריזים דהיך מנינו צמורה מילה לשמה, ולשון המוספתא היך מנינו צמורה מילה שאינה לשם זרית, כי על מעשה המילה ענמה לא הקפיד קרא מללל הולא צמאמר הפועל, אמנם מיללל יוצן דלא חשש ר' יוסי על כוונה המוהל רק צלשון זה שומדק אליו כוונה אלל שומגלה דעתו צצרכו סמוך לגמר עשייתה שכוונתו צנמול זה להיות צו אות צרית והמחייבות להרגילו ולתוכו לזה, צלשון זה כוונה אלל העומד על גבי המוהל ככוונה עושה מעשה דמי, כדעת רצינו יונה. דרדנר שאפשר לעשות ע"י שליח כגון גט ושחיטה אפי' צשונה כשר צגדול עומד ע"ג. דכוונה העומד ע"ג ככוונה עושה מעשה דמי (עיין צת' רצ"א מוצא צצ"י אוח' רס"י ת"ס, וצחידוסי רצ"א גטין כ"ג צהא דשייר מוקם תורף פלפל צזה, דלכך תקנה אפי' צנכרי לשמרי כה"ג) ולא היה מן הדרך לצאר דצזה האופן מיייר ר' יוסי, כי ידוע מאליו הוא דצכל תפולת ישראל מלות מילה נעשית צמוקם מפורסם לרצים, ורצים מישארל עומדים צמומר הצרית, ורק צכ"ג מעשיר ר' יוסי צמל כותי שכל העומדים ע"ג עונים ואומרים צפסקום הכוונה התכליתית צצלמח מילה, והחס

והחס ציצמות שהנכרי מל עלמו זין הנכרים שלא היה צממנו ישראל, ולא היה צו שום גלוי שהיתה לשם כניסת צרית שפיר חמר ר' יומי דמילתו פסולה, ודצרים אלה יש להסביר ההצדל שזין מנות מילה לשאר מנות דצמאר מנות אף ללא צעי' זהו לשמה ולא שום כוונה כיון דצממית לא צעי' כוונה לחולין, מ"מ זה אינו רק צממס, אצל אס כיון דצממית שלא לשמות אחרת שמיטה המכשרת אלא לעשות נחירה ומניקה, אף שעלתה צידו שמיטה הגונה פסולה (כמ"ס רש"י צי"ט חולין פ"ג ס' י"ג ותצוה שור ס"ד) וכאן נכסיר ר' יומי צמילת כותי אף צכיון להר גריזים, דשאר מנות הן עומדות לעלמן דצמאר עשייתן נגמרה מלמן לכן פוסל זהו כוונה המתנגדת אל המכוון צמעשה המורה, אצל צמילה שאינה עומדת לצדה גם כשנגמרה המעשה עדן לא נגמרה העיקר התכליתה המכוון צמעשה זו שהיה לכניסת צרית, כי הכוונה התכליתית והעקרית מיוחדת לאזי הן המחוץ צמנוכו לשמירת הצרית, לכן גם כשיחזקין המוהל כוונה המתנגדת אל המכוון צמעשה המורה אינה פוסלת, ומללתי דוגמה לסברה זו צמדותי רש"י (חולין י"ג צמלוגתא דר' נתן ורצין אי צעי' כוונה צממית) שכתב שם צמס רצו הרצ, שכל דבר שאפשר לעשותו על ידי שליח הוי' עמידה על גביו כוונה העושה ומדין שליחות. אצל דבר שא"ל לעשותו ע"י שליח אף עמידת זן דעת על גביו לא מעלה ולא מוריד צמקוס שלרדף כוונה, והלכך חלילה שא"ל לעשותה ע"י שליח לא מהיגא עמידת צ"ד ע"ג, והיינו טעמא דשומא שחלץ חלילתו פסולה, אצל גט שאפשר למנות שליח לכתובה הגט ולכוונה כתיבת שמו ושמה אף זה שמוצא ע"ג כשליח הממונה לכתוב ולכוין צמתיבתו, וטעמא דשמיטה לא מהיגא עמידת גדול על גביו לרצון דצעי' כוונה צממית, לפי שהכל תלוי בדעת השומט דלחו שסט צממת חצרו שלא מדעתו כשרה אעפ"י שלא נחזקין לה כלל בעל הבהמה. אלא כל ההיתר (שלא) מדעת השומט וכוונתו. מה שא"כ צמט. דלחו אחר שגירס אמת חצרו לא עשה ולא כלום, הלכך דעת שומט דוקא צעי'. (עכ"ד והלשון קלת משווא) מוצא דצדצ צממאר צו עשיית השליח מהני צי' כוונתו. וצמלא נגמרה עשיית השליח מהני ציה כוונה העומד על גביו — אונס לרדף הצמנונות דלע"ג דר' יומי יליף מצדו' דהמול ימול דמילה א"ל לשמה. מ"מ מלך דלכסיר קרא אף צכוונתו להר גריזים. דלמלא לא אחי קרא להכסיר צמילה אף צמליו מלכוין לשם מלוח רק מוהל סתם צמלי שום כוונה. אצל להכסיר אף צכוונתו הסך המכוון מלא ליה. ונראה דר' יומי סבר כמ"ד מנות אינן לריכות כוונה. ודעת רציו שמואל (צרכיו יונה ספ"ק דצרכות) דהיינו דוקא כשעושה המורה צממס. אצל כשמלכוין צדיעה שלא ללאת אינו יולא. א"כ אחי רציו דהמול ימול להכסיר מה דליתא צמאר מנות ואפי' צמלכוין להסך נמי יולא. ולכאורה מוכרח הוא דר' יומי מנות א"ל כוונה צמירא ליה. דלי מנות לריכות כוונה. תהיו מילה זו פסולה. כמו לרצון (חולין י"ג) דצעי' כוונה לשמיטת חולין דכשלא המכוין לשם שמיטה פסולה השמיטה, ואין יכסיר ר' יומי אף לכתחלה למול כותי צמלכוין להר גריזים, ומלאנו לו לר' יומי דלמור (סוכה מ"א) י"ט ראשון שחל צממת והוליא את הלולב לרה"ר פטור מפני שהוליא צממות, ומפרשים אצ"י ורצא התם דצממית ללא יולא י"ט איירי ר' יומי, צממיתו או הוליא צכלי, דלל"כ הא צבר יולא דלצמ"ג, אלא דלנות א"ל כוונה ס"ל כמו התוס' שם, ואע"ג דצממס קי"ד צי' אחר ר' יומי מנה להצ"א לפניו חזרת ונפרס תלמודא התם מדלמור מנה. ש"ו דלנות לריכות כוונה. צבר כתצו התוס' (ר"ה כ"ה א' ד"ה אחר רצא) דלכוניא דהתם איכא למדחי מלי מנה מנהו צבר היכרא ולא מעטע מנות לריכות כוונה. אס כן למלי דקיימא לן (א"ח ס' כ"א ס"ד) דלנות לריכות כוונה ללאת צעשיית אחרת מנה. לית' לדצרי ר' יומי. — והדצ פטור דר' יומי לא אחר רק צממרה דלית צה רופא ישראל. כמבואר שם צמרייתא הקודמות. עתוס' צממות ג' ד"ה ועל. דלפטר למלורע לקיים מנות גלות על ידי נכרי. וצממס ראש ס' רכ"ג כ' דלצ"י מי שהמורה מוטלת עליו, ועשאו ע"י נכרי לא קיים המורה כיון דלאו צר שליחות הוא. וע"ס צמ' י"ח: — (בה) בהמלו אח בשור. צמולו מנצין נפעל, וטעם את מן כמו נצמתי את לשם האונה (יחזקאל ל') כללתי את העיר (שמות ח'), וגם צלשון התפעל מלאט מלת את, ויתפרקו את צממי שהצ (שמות ל"ג) (ע"ס רש"י), והיוצר נכון כמ"ס ראש' שהוא הצנן התפעל, ודגש המ"ס לצליעת המ"י. לכן יצא אחריו הפעל על כיון גם עם מלת את. כי התפעל ישמש שמועס פעל יולא צממרה מקומות, כמו והתמלחם את הארץ (צמדצ ל"ג) והתמלחם איתם (ויקרא כ"ה) ועוד רבים. וכ"ד מ"א שתרסם צמולו, כד גזר ולא תרגם אחריו כמנהגו לתרגם הנפעל; וכן אחר התגלחו את חזרו (צמדצ ו') פעל יולא הוא, כמ"ס הראצ"ע וכן תרגם חונקלום דלגלח ית חזרי. ואפשר כי מה שדרשו צכוניו מן המול ימול, מלכו לעל שלא ימול, דעתם ג"כ שיהיה מלת המול מנצין התפעל, וטעמו מל עלמן ואח"כ אחרים, וכעין שאמרו התקוששו וקשו (לפניה צ') קטט עלמן ואח"כ אחרים. ואחרים יאמרו צדעת ר"ל צה שהוא צדך אל תקרי, א"ת המול (צמיר"ק וחול"ס) אלא

אלה המול (בפתח ומלאפס) והמכוון מי שהוא מהול הוא ימול אחרים, כי מול שם תאר הוא, למי שהוא מול כמו כי מלים היו (יהושע ה') מול צערלה (ירמיה ט') ערש"י צע"י כ"ג, ולמה שכתבנו שדברי חז"ל מיוסדים אף על הנקוד והקרי מצלי שני כלל וכלל:

יך (א) וירא אליו ה'. לנבך את המולה (רש"י מרבותיו י"ד), כונה מקומות מולחו לשון רחם שזירה על צקור ודרישת פני המולה (קראקענצער) כמו לרחות את ירם (מ"צ ח') לרחות את דוד (ש"א י"ט) ועל שניהם תרגם למסעד, ועל כונה זו אמר המשורר (תהלים ל"א) ואם צא לרחות, ותוכן ענין המזמור שם צמולה הלך צדריים רחוקים למולח מקום לדברי רבותיו אלה ע"י ד"ל, ולפי המצואר הוא משמעות הלשון עלמו: באל"י מטר.א. מ"א צמשרי מנח, וכו' צמדרש, וכו' חילון פלחן (לך לך י"ג) מישר פלחן, ופי' שם רש"י דעת אונקלוס, שאין חיל לשון מישור אלא מישור של פלחן חיל שמו, ושל ממרי חלוני שמו, ולא תרגום צממות, כי אין הכונה צם צמור השמות ההם צמלום רק צמור המישור; ודעת רמב"ן צמור צמור אונקלוס שנקרא המישור צמם חיל וחלוני, ע"ש האלה והאלון הרגילים להיות נטועים במישור לפני המדינה, והם לעיר כמו מוגרש, והם שמות המאר לא שמות הענף כרש"י, ואונקלוס תרגם הענין ולא המלה, והריאם הרבה להשיב ע"ד רמב"ן, ול"כ שנקרא המישור חיל וחלוני להורות על ההבדל שצני לשם מישור סתם, כי שם מישור אינו רק צמנית עלמו, שהוא שטח ישר בלתי מעלות ומורדות, ואין זו חשיבות אחרת, שצמלמו אפשר שהוא יצא ומרוב מול חול שאינו מוכשר לזריעה ולמריעה הבהמות. אבל חלון הוא מישר, שגולד שהוא שטח ישר ושוה יש לו גם חשיבות שראוי או לזריעה או למריעה הבהמות, שיש בו ליחות מיימי מנוח, הימץ וקרקעיתו דשנה ושמה וקשה קלת שעי"כ הוא מוכשר צין לזריעת תבואה צין למריעה בהמות, וע"ש רוב כמו שהלמית הונח עליו שם חלון משם אל המורה על הכח, צמדיה"ע (ל"ז ב') מהו חלוני ר"ל חוקפו. כמו שהונח מנעם זה שם חיל לזכר הכצנים, לפי שהוא החקיק שצמאר הלון שצמינו שהם חלושי כח; ולפי שזנב האיל הוא שמן ציור וכלאו כח האיל צנצנו הונח עליו שם חליה; וכן יש מין חילן הנקרא חלה חלון, תחת האלה אשר עם שכם תחת האלון (וישלה ל"ה ד' ח') ע"ש שהוא חזק צעל שרשים גסים ועצים או שצנו קשה וחזק; ככה שמת ארץ המישר נקרא חלון ע"ש כח השמנונית המושפע בו לגדל זרעים. סמוכים לזה מונה שכתוב צמד"ר על נפתלי חילה שלמה, שהוא צקעת גנוסר, ונקרא חילה לפי שהוא קלה לנצל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ. (עומ"ש שם): וירא וירץ. המעוררו המפרשים על כפל מלת וירא ועל ימור מפתח האהל, וכשהיה יושב צפת האהל ידענו כשרץ לקראתם מפתח האהל היה, ויראה שהודיענו הכתוב דבר ענין גדול להוראת הפלגת זריחתו אל קבלת פני האורחים, שלא צמורו לקראתם לצד הרעה חשקו ופלטו הנמרץ לקבלת פניהם, אף גם זאת עשה שצכל פסיעה ופסיעה היה רואה ומצוי צממנה גדולה עד צואו חליהם, כדרך הולך אל עיר אשר שם מקום ממח חפלו שעיניו לא תשצננה מלהביט מרחוק ומקום ממח חפלו כי צכל פסיעה ופסיעה תמגדל השמחה צלצו להתקרב אליו, וע"ז וירא וירץ לקראתם מפתח האהל כליו הראייה והריאה לקראתם שמיין המצורו יחד אללו צממרו מפתח האהל (הישיוער ליעף ער חיהנען ענטגענען): (ב) אל נא תעבר. הרי"א אמר, אין נא לשון תמנה ובקשה רק לשון עשה, וטעמו כי זה הדבר היה צבקר צמחלת היום כמו שכתוב כחוס היום, והם רלו ללכת לדרכם, כי אין ראוי לנו צבקר סמוך למחלת הליכתם, ע"כ אמר אל נא תצבור ר"ל עשה עם היותו צבקר, ולכן אמר ג"כ יקח נא מעט מים כי עדיין צוקר והליכתם מועט ולא ימרחו לרחילה רבה לכן אמר מעט מים לא להיותו כלי צהם רק להיותם צלתי נלרכים כעת לרחילה רבה כפי מעט הדרכ שהלכו עד הנה, ואמר והשענו תחת העץ להחמם כי היה זה צוקר השכם ועדיין קרירות הלילה מתגברת, ואמר וסעדו לצדם כמנהג ההולכים צמחלת היום שיאכלו מעט קודם ההליכה לחזק כוחם. עכ"ל. ומן החימה על חכם כמותו שלא שם עין השגחתו על דרכי הלשון צזה, כי לשון כחוס היום על עת ההלכים או קרוב לו שאמר היום צוער וחס והפכת נלוי השמש, אמנם על עת השמר והצוקר הונח לשון כחוס השמש והוא כן המנהג תפלת עולמה על האופק; ויצואר לך זה מונה שתרמה צאיש צשת (ש"צ ד'), ויצואר כחוס היום אל חיש צשת והוא שוכב את משכב ההלכים, וכתוב עוד (ש"א י"א) מחר תהי לכם משועה כחוס השמש ר"ל מחר כעת הצוקר חזיא לכם למשועה, לכן אמר שם ויהי מנחת ויצואר באשמרת הצוקר ויכו את עמון עד חוס היום, והדברים מוצאים; ורבותיו (צרכות כ"ו). רבה פ"ח) אמרו גם כן כחוס היום צשעה ששית דטולא ושמשא שריצין כדל, כחוס השמש צצצע שעות דטולא קריר ושמשא שריצ; ואמנם אמרו מעט מים לא היתה כי חס למניעת חק הגוף (כמו שכתוב רע"ס) כי כחוס היום אשר נקצי הצצר יפתחו ההלך, קרוב צצוא עליו מים רבים וקרים לכן אמר מעט מים ללחלת מעט כדי לכנות עיפות רגלים צלצד: (ח) אחר תעברו כי על כן עזרתם

עברתם. כתב ר"ח לשון כי על כן יורה על הסבה, ולא נלמד לדחוק המפרשים לאמר שהוא כמו על אשר, כי נביא לשון על כן יורה לשון סבה כמו על כן לא יאכלו, על כן צאה אלינו, והמכוון כאן לתת טעם וסבה על מה שאמר אחר מעצרו, ויראה מה שאמרתי אחר מעצרו אין זה מדק הכילות להתנות עם האורח לילך מיד אחר האכילה, אבל אינו כ"ח להיחזק יודע שדעתכם לא לצאת פה, כ"ח ללכת ללכת חסר כי ע"כ עברתם, עכ"ל. ולדעתי לשון אחר מעצרו הוראתו סבה וכוונתו יען (ווייל, נאכדעם) כמו אחרי הודיע א' אותך, אחרי אשר הטמאה, ונתן זה סבה וטעם לאכילתם אליו, יען שאתם עונני דרך ומן הדרך לכם לחזק כחכם אל הדרך באכילה; ותרגומו (דא איהר דאך רייזעט), והספיק עוד לתת טעם וסבה לאורחיו כל ימנעו סעודתם אליו, לפי שבעת ה"ח סעודת הללרים, הזמן המיועד לאכול, וזה המכוון צו"ש כי על כן עברתם, מלת כן באורה כמו כן דברת (סמות י"ד) שפי"ס וזמנו דברת, וכוונתו ולא יבין לדבר כן (שופטים י"ב) כראוי וכוונתו, ולא מלאו להם כן (שם כ"ח) לשון הכנה והזמנה, משרש כן (רענעט, שיקליכע לייט), והבי"ע בגין כיון באישון שירותם אדומנתון. ורבותיו (באגדה ע"פ זה) אמרו הייחם וחזוניהם לבוא אליו, והוא קרוב לדבריו: כן תעשה. המפרשים יעוררו על לשון מעשה נכח ויותר היה להם לומר נעשה מ"צ, וי"ל שמדק אין אמרו כן, כי צעה"צ המכנים אורחים לביתו ומכבדים במאכל ומשחה מראה להם ע"י פנים יפות להורות להם שמתכבד ביקרת האורחים וכאילו הוא מקבל כבוד מהם צמה שהם מכבדים אותו לבוא להתלונן בל קורחיו וליהנות משלו, ואף שהאמת הוא כן בלב צעה"צ מ"מ אין מהראוי להאריך המכבד מצעה"צ להראות דבריו וצנעו שיעשו שדעתו כדעת צעה"צ כאילו הוא יחמיל כבוד אליו צמה שמתחפץ בללו, כי אם חננס הספק מראה לו שיסמך ויחבד צמה שיכבדו צעה"צ ויתר שאת לו צמה שייכנסוהו לביתו לשאת משאת עול האורח עליו והוא הוא המקבל כבוד מצעה"צ ולא כאשר יראה צעה"צ, ולזה אחרי הראות אחרים להם גודל השתדלותו עומם לקבוע אליו והראה להם שמתח לבצו אם ימלאו רעו, הנה הם היו משיבים על דבריו לשון כן נעשה, היה הנראה ממשמעות דבורם שטוהם ג"כ כוונתו, שאברהם הוא המקבל כבוד מהם, לכן אמרו מעשה נכחי ויורו זה כי כל השתדלותו עומם נוחה עליהם והיא לכבודם ותפארתם: (ו) מהרי שלש סאים. להמפרשים הוא לשון קד וי"ל לבי מהר וקמי שלם סאים, ואולם המבין בחכמת ההלכה (רעב"ה"ק) יבין כי אין כאן שום חסרון כי כן טעם המורה לדבר דבר נחוץ ורצ המהירות שלא להוסיף מפיו כ"ח הענינים הראשיים ועצוב התיבות והמלות הספלות המוצאות מועיל כי המה עליו למשא, וכוונתו נוכל לתרגם הענין בלי (געשווינד! דרייז מאחסע דעם פיינסטען מועה"ל) עם סימן הקריאה בנסף להורות המעוררות, וזהו ההבדל שבין דברי הנפש המשתכל (שפראכע דעם פערשטאלדעם) ובין דברי הנפש הממלאה (שפראכע דעם אפפעקטם) (ר"ה"ה): קמח סלת. אם האשה היא עובדת עין אין צעלה לריך לבאר לה כל פרטי הדברים המעוררים שחשדן לפני אורח נכבד הוא אל הבית, כי היא מעלה טוב לבנה תבין את היותר משובח כראוי לפי דעת צעלה לערך הנכבד, ולפי שהאריך אברהם להזכיר בזה היטב לקחת את הקמח ואת הסלת (זה לענין של טעמים זה לענין, כנמנעם וצ"ח) שהם דברי מותר, שיראה וזה אילו לא היה מוצא לה היה חושדה שמתק מן הקמח הגרוע ולא מן הסלת, לכן דייק ר' יצחק (צ"ח פ"י) כתיב קמח וכתב סלת מוכן שאשה עיני' לזה באורחים. והדברים פשוטים וא"ל לדברי מהרש"א שם צ"ח לומר דדברי ר' יצחק אינם מוכיחים עם דברי המדרש שמתק בן קמח לסלת, והספק הוא שדברי שניהם מכוונים ומתאחדים, ורש"י כתב שם דדברי ר' יצחק הוא אמרה קמח והוא אחר סלת, ולא ידעתי למה הוסיף ר' יצחק משפטן, והרב צעל עיין יעקב האריך שם דדברי רש"י והספיק בדיוקים, והוא ללא לורך, כי דברי ר' יצחק נוסדו על יסוד ליטא דקרא וכוונתו — ע"פ יאל לנו מרבותיו והבדל שבין קמח לסלת, ולדבריהם חסר וי"ל מלת סלת, וטעם חסרונה הוא מפני שהסלת כולל בקמח והוא יולא מאלו ומשם כדבר אחר עמו, דומה לו"ש (מצדק ג') שמש ירח עמד זולה שחשך וי"ו ולא אמר עמדו לשון רבים מפני שהירח כולל בשמש ומקבל האור ממנו, ושניהם כאחד קרובים: ויראה ששם קמח הונח בכל על גרעיני התבואה המצויים והמורקן והמורקן הדק, וכ"כ רש"י (בסוטה י"ד) קמח הכל מעורב כמו שנעמן, לכן נקרא קמח ע"ש המורק ר"ל מורי והמעטות הגרעינים, ושם סלת הונח בפרט על החלק החסוד והמשובח הנשאר לבדו מגרעיני התבואה אחרי הטמנס והוסר מהם ע"י הניחול כל שאין בו מועלת למאכל כגון הסובין והמורקן וגם הקמח הדק שהוא כעין עפרורית לבנה שאין בו לורך לכן נקרא סולת על שם חשיבותו כעין שם סלל שהוראתו השבח והחשיבות כמו סלו לרוב צערות סלקלה ותרומו. עורך ממתולל צעמי, מתרומם ותחמם על עמי, וגם בלשון ערבי תקרא התבואה העטולה מהקליפה

החילונו צֶמֶס כֶּלֶת (רַיִינעם וועגל). ורש"ס אָמַר נִקְרָא הַקָּמָח הַמְּזוּכָּר וְהַנִּקְי צִיּוֹת צֶמֶס כֶּלֶת וּמַעֲנִין כֶּלֶסְלָה וְתוֹרֵמוֹנִךְ שֶׁמַּעֲנִיו (לרש"י שם והוא מַדְבֵּיר רְצוּתֵינוּ) מְזוּרָה הִיא חֲזוּר צֶה וְכַעֲנִין וּמַסְלֵסל צֶשְׁעוֹ שֶׁמִּסְקֵרֶם צִחְזוֹרָה הִנֵּה וְהִנֵּה צִדְקָה הַיּוֹתֵר כְּלוּת, וְזוֹהָ מֵלֶת כֶּלֶה שֶׁצִּמְזוּמֹרִי תַּסְלִים וְצִדְקוֹק וְהוּא גִי'ט עִינִן הַמְּזוּרָה וְהַכְּפֵלָה וְהוּא כִּימֹון שִׁיחֹזֵר הַמַּעֲנֵן פֶּרֶק הַשִּׁיר וְהַמְּזוּרָה עוֹד הַפֶּעַם (וְוִיעֲדֵרֶסְהָלְעֵנֵד), וְכִי' שִׁים צוֹ תַּשְׁמִיט מְרֻצָּה צִעֻצִּים וְצִדִּים הִנֵּה וְהִנֵּה נִקְרָא מַעֲנֵם זֶה צֶמֶס וּמַסְלָה, וְכֵן עִ"שׁ הַעֲסָק הַמְּרֻצָּה שֶׁלְרִיד לַעֲשׂוֹת צִקְמָה לְשִׁילָא קֶצַּ וְנִקְי נִקְרָא כֶּלֶת, וְהִמְרוֹ (וּמַחֲוֹת עִ"ו) שֶׁהַמַּעֲנִין שֶׁל מַנְחֹת לְרִיכּוּת ג' מַחֲוֹת שִׁיפָה וְה' מַחֲוֹת צִעִיטָה וְהוּא כְּדִי לְהַסִּיר הַקְּלִיפָה וְהַמַּרְנָן שֶׁלֹּו הִיטֵב וְיֵלֵא הַקָּמָח נִקְי צִיּוֹת, וְאִף רַי' דְּפִלְגִי הַחֵם מְזוּרָה הוּא שֶׁלְרִיד עִכ"ס צִעִיטָה מְרֻצָּה לְהוֹדֵקְקוֹת הַקָּמָח. הַאֲרַכְתִּי קֶלֶת צוֹה לְפִי שֶׁאֲחִיתִי לְאַחַד הַמַּנְגֵּם צִדְכִי רְצוּתֵינוּ צֶעֱנִין זֶה, צֶאֱחִין מַזִּין שֶׁדְּרִיחֶם צִנְוִיִּים עַל אֲדִנִּי שֶׁרָשִׁי הַלָּשׁוֹן: (ט) אִיָּה שֶׁרָה גִר' הִנֵּה צֶאֱהֵל. לְפִי הַמּוֹנֵה לְצַעֲלִי הַלָּשׁוֹן שֶׁמֵּלֶת וְהִנֵּה לֹא יִשְׁמַט כִּ"ל צִדְכִּי הַמַּחֲדָשׁוֹת (כַּמִּי"ט לַמַּעֲלָה אִי לִ"א) אִין לְמֵלֶת זֶה מִקּוֹם פֶּה, וְכִ"ל אֲחֵר שֶׁשְׁאֵלוֹרֵוּ צֶלָשׁוֹן אִיִּם שֶׁאִין הַמַּכּוּון צוֹ לְדַעַת מִקּוֹם מְזוּרָה כִּ"ל כְּמַחֲוִי' מְזוּרָה אִינֵינָה פֶּה (כַּמִּי"ט לְעֵיל צִמְלֵת אִינֵינָה), כְּלוּמָר מְזוּרָה הִיא תַּשְׁנֵה מְזוּרָה הַעוֹלָם שֶׁהַכְּסִיִּים מִסְּקֵרֹת וּמַעֲרִיכֹת הַשּׁוֹלְחָן, וְצִיּוֹת כַּעַם שֶׁאֲחֵה עוֹרֵךְ מְלֹוֹת וְחוֹלָה מִן הַמִּילָה הִיִּה מִן הַרְאִיו לֵה שֶׁתַּעֲמוֹד הִיא לְמַעַם אֶת הַעוֹצִרִים וְהַעֲצִים אֶלְלֵךְ וְלֹא אֲחֵה צִמְזוֹת כֶּסֶךְ, לִכֵּן הַסִּיז צֶלָשׁוֹן הִנֵּה צֶאֱהֵל, כְּלוּמָר צֶאֱמַת הוּא דְכִר מְדַם הִיִּם צֶמֶה שֶׁמּוֹנֵעַת עֲלֵמָה מֵהַשְׁחָלּוֹת צִלְרִי הַכְּנַסָּה הַאֲוֹרָחִים הַפֶּךְ דִּרְכָּה צוֹה צִימִים הַעֲצִרִים, שֶׁהִיא יוֹשֶׁנָּה הִיִּם צֶאֱהֵל; וְאַפְסֵר שֶׁנִּכְלָל צִמְכֵר דְּצִרִי הַמַּחֲדָשׁוֹת מְזוּרָה אֲוֹרָחָה כַּעַת רְצוּתֵינוּ מְזוּרָה צֶרֶשׁ: (י) כַּעַת חִידָה. כַּעַת שֶׁתִּהְיֶה כּוֹלֶסֶם שְׁלֹמִים וְקִיִּימִים (רש"י), לְדַעַתוֹ מֵלֶת חִי' שֶׁם הַמַּקְרָה מוֹפְשֵׁט מֵהַמְּזוּרָה כְּמוֹ חִיּוֹת (הִי"ד צֶמֶלֶשׁוֹרִים), כִּי רֹצֵה שְׁמֹוֹת הַמַּקְרָה צֶלָשׁוֹן נִקְצֵה, וְהַמַּכּוּון צוֹה כִּי יֵשׁ שְׁנֵי מִינֵי עֲמִים, עַת חִיָּה וְעַת מַחֲוֹ, שְׁנִים שֶׁל לַעַר אִינֵים שֶׁל חִיִּים וְנִקְרָאוּ עַת מַחֲוֹ, וְשְׁנִים שֶׁל שְׁמֹוֹת צֶלָמּוֹת הַצִּרְיָאוֹת וְכִדּוּמָה הֵם שְׁנִים שֶׁל חִיִּים וְנִקְרָאוּ עַת חִיָּה (לְעַצְמֵנְדִּיגֵעַ לִיִּיט), וְרש"י וְרו"ה' לֹא הִבִּיטוּ כֵּן לְדַעַת רש"י: בֵּן לְרִשְׁרָה. וְאַפְסֵקוֹק יִ"ד אֲחֵר צֶהֱפֵךְ וְלַעֲרָה צֵן, כִּי הַנִּגְלָה מִדְּרָךְ הַלָּשׁוֹן לְהַסְקִים תַּחֲלָה אֶת הַעֵיֶקֶר וְהַשְׁפָּרָה וְלֵאחֲרָי אֶת הַטֶּפֶל, כְּמוֹ הַשְּׂדֵה נִתְחִי לֵךְ וְהַמַּעֲרָה אֲשֶׁר צוֹ לֵךְ נִתְחִיָּה הַקִּדִּים צֶשְׁדֵה פַּעּוֹלֶת הַנִּתְחִיָּה לְמֵלֶת הַגּוֹף, לְפִי שֶׁהוּא דְכִר מְזוּרָה וְרוֹאִיו לְהִיּוֹת מַחֲנֵה גַם צִין אֲנָשִׁים גְּדוֹלִים, לִכֵּן מֵלֶת הַגּוֹף צֶה אֲחֵרֵיו לְפִי שֶׁאִינֵנוּ רֶק צֶאֱזוֹר מִי הוּא הַאִישׁ הַמְּשׁוּבֵר הַרְאִיו לְמַחֲנֵה כּוֹ; אֲמַנֵם הַמַּעֲרָה שֶׁהִיא צֶעֱכֵךְ הַשְּׂדֵה פַּחְוֹתָה וְגִרְוֵנָה מְכִידִי נִתְחִיָּה צִין אֲנָשִׁים מְשׁוּבִים כֶּלֶלָה, יִזְכִּיר תַּחֲלָה מֵלֶת הַגּוֹף לֵךְ כְּלוּמָר גַּם זֶה הוּא שֶׁלֵךְ, וּפַעּוֹלֶת הַנִּתְחִיָּה צֶהֱה אֲחֵרֵיו כֶּטֶפֶל וְצֶאֱזוֹר צֶאֱזִיָּה אֲוֹפֵן תַּחֲלָה שְׁלֹו; וְזוֹהָ אֲמַרֹו (חולִין פ"ח) וְכַסְּהוּ צֶעֱפֵר אֲלוֹ הוּי כְּחִיז וְצֶעֱפֵר יִכְסֵנוּ הוּי מַשְׁמַע דּוּקָא צֶעֱפֵר וְלֹא צִדְכִּי אֲחֵר הַשְׁחָא דְכְּחִיז וְכַסְּהוּ צֶעֱפֵר מַשְׁמַע שֶׁהַכְּסִי צֶלָל דְכִר, וְכִ"ל (רפ"ח דְּגִיטִין) וְנִתָּן צִידָה מְדַלָּא כְּחִיז וְצִידָה יִתְנֵנוּ מַשְׁמַע מְכִי"ו שֶׁצֶרְשׁוֹתָה, כִּי לְעוֹלָם יִקְדִּים הַעֵיֶקֶר הַמַּכּוּון וְיֵאחֲרָ הַטֶּפֶל שֶׁאִינוּ אֲלֵל לְצֶאֱזוֹר; וְלִיסוֹד זֶה הִיִּה מִן הַרְאִיו לְוֹמֵר צֶהֱמַתֵךְ כֶּלֶלִים לֹא תִרְצִיעַ, לְהַקְדִּים הַטֶּפֶל וְלֹא לְאַחֲרֵיו לִכֵּן דֶּרֶשׁ ר' עֲקִיצָה עֲלִינוּ צֶאֱמַת (מְכּוֹת כ"ב צ') עִ"שׁ רש"י: וְכֵן צֶעֱצִיעִית שֶׁאֲמַרָה תוֹרָה שֶׁדֵךְ לֹא תִזְרַע וְכִרְמֶךָ לֶת תְּזוּמָר, וְלֹא הַקְדִּימָה שְׁלִילַת הַפַּעּוֹלָה שֶׁהוּא כֶאֱן הַעֵיֶקֶר וְהִיִּה מִן הַרְאִיו לְוֹמֵר לֹא תִזְרַע שֶׁדֵךְ לֹא תְזוּמֹר כְּרִמֶךָ, וּמַשְׁאֲחָרָה שְׁלִילַת הַפַּעּוֹלָה יוֹרָה שֶׁשְׁלִילַת פַּעּוֹלֶת אֲלֵה לֹא דּוּקָא דֵה"ה כֵּל מֵלֶאֱכֵה שֶׁצֶדֶךְ וְשִׁצְרָמוֹךְ צֶלָל (ע' מוֹעֵד קָטָן ג' א'); זֶה הַצֶּדֶל לְהַשְׁוִיָּה צִין כְּצוֹד הַאֲצוֹת וְצִין מוֹרָחֶם, צִמְזוּרָחֶם הַקִּדִּים הַאֵם (אֲמוֹ וְאִינוּ תִּיכְּאוּ) דְּעֵיֶקֶר הַגּוֹי עַל הַאֵם, דְּצֶאֱזֵר הוּא טִצְעִי. וְכַכְּזוֹרֶם הַקִּדִּים הַאֵז (כְּצֹד אֶת אֲצִין וְאֶת אֲמֵךְ) דְּצוֹה עֵיֶקֶר הַגּוֹי עַל הַאֵז, דְּצֶאֱזֵר הוּא טִצְעִי, כְּמוֹ שֶׁתַּעֲוִרֹרֵוּ רְצוּתֵינוּ. וְכֵן גַּבִּי צִשׁוֹרֶת הֵבֵן הַקִּדִּים תּוֹלֶדֶת הֵבֵן שֶׁהוּא הַעֵיֶקֶר כֶּאֱן אֲשֶׁר הַצִּשׁוֹרָה סוֹבֶצֶת עֲלִינוּ, וְאֲחִי"ר הַזִּכִּיר מַנִּי תַּחֲלָה הַהוֹלָדָה וְאַחֲרָ לְשֶׁרָה; אֲמַנֵם אֲחֵרִי אֲשֶׁר לְמַחֲ סָרָה לְמַשְׁבֵּה שֶׁאִין צִשׁוֹרֶת תּוֹלֶדֶת הֵבֵן מַנְעַת לֵה לְעֵלְמָה כִּ"ל לְשֶׁפַּחֲתָה רִיל שֶׁהַשְׁפָּחָה תִּלֵּךְ צֵן וְשֶׁרָה תִּגְדֵל אֲוֹתוֹ (ע"ד וְתִלֵּךְ עַל צִרִי) וְלִכֵּן אֲחֵר שֶׁם הַמַּנְצֵר לְשׁוֹן לְשֶׁרָה צֵן, הַקִּדִּים הַגּוֹף אֲשֶׁר מַנְנוּ תַּחֲלָה הַהוֹלָדָה כִּי שֶׁם הִיא הַעֵיֶקֶר הַמַּכּוּון צֶה לְהוֹרֹת הַפֶּךְ כּוֹנֵנָה וְהֵבֵן הַהוֹלָדָה הוּא כֶטֶפֶל שֶׁם צֶמֶלֶמָר לִכֵּן צֶה אֲחֵרֵיו (וְלִ"ע צֶפְסָחִים עִ"ה צֶמֶה דְּאֲמַרִּי הַחֵם כְּחִיז צֶאֱשׁ וְהִדֵּר תַּסְרָף עִ"שׁ): (יא) זָקִיָּם. צֶעֱבֵל חִי יֵאחֲרָ זָקָן, וְצֶאֱחֵר צִרְחִים יֵשֵׁן, וּמִי"ט וְנִשְׁנַתֵם צֶאֱרָץ הַבּוֹנֵה שֶׁצִּתְכֶם צֶה תַּחֲלָה טוֹשֶׁנָה, וְצִדְקָה דְּמִיָּין יֵאחֲרָ אֵם יוֹקִין צֶאֱרָץ שֶׁרָשׁוּ (רל"ט): בָּאִים בִּימִים. כְּחֵז רַנְצִין אֲהֵלֶם צִימִי צִמְזוֹתוֹ יִקְרָא עוֹמֵד צִימִים, וְיִקְרָאוּ יִמִּיו כִּי הֵם שְׁלֹו לְשׁוֹן אֶת מִסְפֵּר יִמִּיךְ אֲמַלָּא, אֲלֵל כֶּאֱשֶׁר יוֹקִין וְיִחִיָּה יִמִּים רַבִּים מְרֻצֵּי צִנִּי אֲהֵם צִדְּרוּ יִקְרָא צֶה צִימִים, וּמַנִּי שֶׁהוּא כְּצֹד צֶאֱרָץ אֲחֵרָה טוֹשַׁע מַעֲרִי וְצֹד לְעִיר אֲחֵרָה מִיּוֹם אֵל יוֹם עִ"כ. לְצִרְיוֹ לְמֵה הַצִּי"ת פַּחְוֹתָה שִׁוִּירָה עַל יִמִּים יוֹדוּעִים, גַּם לֹא מֵאֲלָנוּ מֵלִילָה זֶה רֶק אֲנָשִׁים גְּדוֹלִי הַמַּעֲלָה צִיּוֹת כִּיהוֹשֻׁעַ וְדוֹד וְכִדּוּמָה, לִכֵּן כִּ"ל אֲחֵרִי שֶׁמּוֹת יוֹם וְלִילָה יִשְׁמַטוּ גַם לְחִי עוֹה"ז וְחִי עוֹה"ב, כִּי צִמִּי הַמַּנִּי אֲהֵלֶם שֶׁצֶה רֹזֵג מְלֹוֹת הַשְּׁנֵה

ההשגה וחזון אל טעויות צענני ההשגות הרומניות, ומשכח לילה חכמה את הנפש צמחשלות (בייטעסדונקעלעייט), חמס חיי הרומני המיועד לנפש צעולה השמחות הוא מלא על כל גדוהיו מכל מיני שלמות האפשריות, וכל מלפני הידיעות נגלות ונראות צעליל לעיני הנפש, ואור היום חסיר שם צנתי הנפש (פערקלערונג), כמאמר עו"ה דומה ללילה למיעוט וקויון אור הנפש צהשכלות עיונות, ועו"ה דומה ליום, לגדול ראות עיני הנפש; והנה חשני המעלה כל השתלחותם לחיות צעו"ה חיי הנפש צעסקים רוחנים דוגמת חיי עו"ה, (כמאמר עולמן תראה צחיך ואחריתך לעו"ה), וכל עוד שמוקנים ונחלשים ויפסידו כחות גופם תרצה חכמתם ויתחזק שכלם ויוסיפו שלמות על שלמותם (כמאמר זקני תורה כ"ז שמוקנים דעתם מתיישבת עליהם), אור ההשגה מתגדל ותתרגם תמיד צנתי נפשותיהם, ענני ומלפני השכחות לא יחשיכו מאור עיניהם כי תמיד יכלו ויצאו צהשכלות עיונות וכולן אור; זהו הנכלל לדעתי צמליה צאים צימים (פארעוואנדעלנד אין יענער ליכטעפאללען לייט) לגדול ראות עיניהם; וראיתי (צמ"ר) צאים צימים צפילון מפולש, מפולש לחיי עו"ה, כלומר מקום מפולש ואורח ישר; והמדרש צ"י (חיי שרה ק"ט) צא צימים צחינון יומין עלאין צחינון יומין ידיעאן צרוא דמהינותא, ואמר (תולדת קמ"ז) ואברהם זקן צא צימים צחינון נהרין דנהרין ואיהו ס"ב כדן חזיל ונהיר כד"ל הולך ואור עד נכון היום וצמדש הנעלם (חיי שרה ק"ו) צא צימים צחות העולם שהוא ימים, ולא צעו"ה שהוא לילה, והדברים מתאחדים צדצרינו: (יב) היתה לי עדנה. עדנה לצחותיו הוא זמן וסת הגדול (פעריאדע). ומאחאטס לייט) וכמוכל צלשון חרמי שנקרא העת והזמן עדנה, שצעה עדנין יחלפון (דניאל ד' י"ג) עד זמן ועדן (שם ד' י"ז) ודומה לו צלשון צברי שם מועד על הזמן (לייט) וכן וכנגד עדים (ישעיה ס"ד ה') כלומר צד המיוחד לעת וסת הגדול, ולפי שעל הרצ יש לזה זמן קצוב, כי האורח צמנו צא, לכן הוכח עליו שם עדנה ע"ש העת והזמן הקצוב לזה. ומלת היחס להמפרשים הוא עבר צמקום עמיד. ולרצותיו שצחותו יום פרסה גדול. לשון עבר כמשמעו: (יג) ואני זקנתי. להמפרשים הוא צעלמו מה שאמרה היא אחרי צלותי, ולפי"ז כשאמרה שרה לא לחקתי הוא הכחשה גמורה, חמס לצחותיו שאמר ואני זקנתי הוא משובה עונה שאמרה ואדוני זקן, ולהורות דומה לשנות מפני דרכי שלום, ומאמר שרה אחרי צלותי היחס, היא שנגידי אין לי להתייחס מללדת, כי חשני הרואה אף שעד הנה חלל מומי אורח כנשים. כהיום נחמדש לי וסת הגדול. רק ואדוני זקן שומדו יש כאן מניעה גדולה, ח"כ כשאמרה אחרי כן לא לחקתי. אין כאן הכחשה כלל. כי זה דומה לצחות שאמר, אוכל היום ענבים ולא תאנים, והוא שומע דברי שומעון שאומר לחצירו למה זה אמר ראובן שלא יאכל היום ענבים. אם על שמינית דברים חלה יש צחותו. כשצא חני שלא חמתי שלא לאכול היום ענבים, הנוכל לתפוס את ראובן שצוועמו שקר, ככה כשצוועה שרה דברי המלאך שתולה לחזק על המניעה הנגידה והסניע חליו לא לחקתי אין כאן שקר. ומה הוא דאמר קרא ותכחש שרה? דמ"ו אף שאין צמחשלה הכחשה גמורה מ"ו חינו חמת גמור. דמתשובה סתמית לא לחקתי. משומעומו שלא לחקת כלל, ודבר גדול ילמדנו דזה עד כמה לריכים חשני מעלה להסיר מלהלכד צרשת השקר, אף שהדבר צעלמותו חינו שקר, מ"ו כשים מנעמעותו דבר שאינו חמת גמור, מן הראוי להרחיק ממנו; ולמפרשי פשט שצורה היה הכחשה גמורה יהיה גנות גדול לאותו הלדקה. ואין מדרך התורה לדבר מנגות חשני מעלה ללא תועלת: (יח) היו יהיה. הכפל לתזק כלומר ודאי יהיה וכן צמ"ו לפי ענינו, שמה חשמה טעמו לריכים חסם לשמותו (איהר מייססעט), מות יומת עוז חעז דומיהם כולם חיים שפת יתר ועומד טעמו צו (כל"ט): (יט) בי ידיעתי. עד מה שאמר הנוכח אני מאצרהם אמר כי ידעתי, כלומר אודיעהו את הדבר אשר אני עושה, כמו משפטים צל ידיעם (תהלים קמ"ז), דתרגומו אודיעונין, וכמו עתה ידיעתי כי ירא חלבים חמה שפי' הרב"ג והרבצ"ם ידיעתי כמו הודעתי, וכשאר פעלים מסצצים מחכר צצשלם צמה חלעק חלי; ואמר קצת ההודעה הוא, כדי שידעו דורות הצאים טעם עונם הרשעים האלה, ויהיו נשמרים מלעשות כמעצותיהם, וז"ש "למען אשר יאיר וגו' ושמרו לדקא ומשפטי", כי צנתי חלו קלקלו חשני סדום, יד עני ואציון לא החזיקו, כעדות הצניא (יחזקאל ט"ז); ושם דקא כאן הנינו לעניינם מלד החנינה והגדירות (אלמאעין); וכן עותו הדין והמשפט כנוע מדברי רצותיו צמעשה הריצה, ועליהם נאמר הכשמים מני רגל (חיוצ כ"ח) ע"ש רש"י. ושמירת הלדקה והמשפט יהיה קצה שיזכו אל הטובות הנלמיות המיועד אליהם מלח ה', וזהו למען הצניא ח' וגו', והוא מוסב על מאמר ה' כי ידיעתי, וטעמו התכלית האחרון יהיה ממה שאודיעהו קצת הטוב, כדי שיזכו צניו צמעשהם ויהיו ראויים לקיים צהם דברי הטוב אשר דברתי אל אברהם. ואמר הצניא ח' צמקום הצניא כמו נסי למך ולא אמר נסי וכו"ש רש"י חלל מלח ה' לקמן י"ט כ"ד, ורש"י פי' למען הצניא כך הוא מניח לצניו שומר דק"ה' כדי שיצניא ח' על אברהם, קשה מלד כי הילדק צעניי ח' לעצור ע"מ קבל

לקבל פנים: דרך ה'. ומה הוא דרכו עשות משפט ולדקה, כי באלה הוא חפץ; וכל מה שקראו מכונים מדות נקרא בלשון הנקרא דרכים והעושה חסד משפט ולדקה: נקרא הולך בדרכיו שומר דרכיו; והמתצוק בדמותיו להסביל באמתה ולדעת אותה חסד מתנהג עם צדקתו חס לטוב חס לחסד על גוי ועל אדם יחד נקרא יודע את ה' בכל הנקרא, והוא המולד מן צעירי ה'. וכמ"ס מהם הדיעני נא דרכיך וחדעך למען אמונא מן, ונאמר על יאשיה חזק הלא גוי ועשה משפט ולדקה הלא היא הדעת אחי נאם ה', ונבואר מזה שח"צ כ"ב במקרא הנפלאות על יסודו ואמתו, כי רק שמינת דרכיו למי שידע אותה היא נקראת דעת את ה' (רל"ט): (ב) זעקת. זעקה ולעקה הן על ארץ וטקה, ונמששים גם מאלם לאלם, כמו לעקה אל המלך וגו', אבל שועה היא להקב"ה לצדו. וצנין נפעל ישמשו זעקה ולעקה לקריאת חסיפת המלחמה (הכ"ל): (בא) ארדה נא ואראה הכלעקתה הצא חלי עשו כלה ואם לא חלעה. להמפרשים יש במאמר זה לשון הסתפק צדיעת הדבר, אראה אם יהיה הדבר אעשה כן, ואם לא, אעשה הפוכו; ולהיותו ית' יודע הסמיות כללי חכלית ואין מקום חלו לידעה מסופקת, לכן האריכו המפרשים למענינם להגלל מרשת הספק; ולדעתו אין מלשון הנקרא הכרע לבאר במאמר מסופק הידיעה, והוא: בשנבאר תחלה פתרון המלות, דע שאין בלשוננו מיוחד לביטוי והוא, לכן המתנה כאשר יראה לבספר הביטוי ידבר פעם בלשון עתיד ופעם בלשון עבר, כמ"ס הראש"ע במאמרים ובמלות, וכ"כ רש"י (לקמן כ"ד) טרם הכלל לדבר טרם שאני מכלה, וכן כל לשון הוה פעמים בלשון עבר ופעמים בלשון עתיד, כמו: אחר חיוז הרי עבר ככה יעשה חיוז הרי עתיד ופירות שניהם הוה, כי אומר היה חיוז, היה עושה כן. ע"כ. וזה שלא כדעת המדקדקים האחרונים שנותנים ס' מיוחד לזמן הוה וקראוהו ביטוי פועל, וכן המדקדק הגדול רו"ה הלד"ק דין ראשונים צוה, שאין בלש"ק ס' מיוחד לזמן הוה צדו שאין לו מליחות באמת, כי הוא צין הקודם וצין המתאחר ומצלי גדול, והעצרי לא ימנן כ"א שני גדולים המולאים באמת העבר והעתיד, ומה שיקראו האחרונים ביטוי פועל קראוהו הקדמונים עם הפועל (באמנן אגנטיים), והנה אומר עד"ז העתידי אשר במקרא שלפניו ארדה אראה אם ישמשו פה על זמן הוה, ופי' ארדה הגני יורד, ופי' אראה הגני רואה, והנה"א במלת הכלעקתה חיינה ה"א השאלה כ"א ה"א הצאה במקום מלת אשר, כמו ה"א במלת הצאה חלי, ורבות כהנה ע"פ המקרא כמו הוה יקרא ארץ פי' אשר הוא נקרא (כמ"ס הרמב"ן סט), וכן ההקדש שמואל הרואה, ההשיצו נשים נכריות. כלה, כמו כלם, כפירות הראש"ע והרע"ס, דומה לו כלה גרש יגרש; ואם לא, כמו אם לא צמים רבים (ישעיה ה') וכן אם לא זאת אעשה להם (פ' שלח), אשר יורו הספק מה שיאמר (פ' ניכט) ור"ל באמת יהיה כך (וואהרליך): אדעה, כמו וידע צהם את אבני סכות, וידוע חולי, ענין יסורין ופערון עונם וכמו שח"א חתפרע: עפי' פתרון המלות האלה המכוון במקרא שלפניו כזה: הגני יורד לקוף דעתם, והנה אבני הרואה שעשו כלם (את הרע) כאשר צהם חלי העקה (באמת עליהם), העל זאת לא אפקוד עליהם את חסאחם ליסרם ולהענישם? וי"ו מומלת ואם לא, הוא לחמי' כח"ו במלת ועתה לא יבצר מהם דפרשת נח וכח"ו במלת ולקחת את דודאי בני. ורבותיו (במדרש ע"פ זה) הביטור ג"כ שלא בדרך ידיעה מסופקת, כי פי' ה"א של הכלעקתה כה"א הידיעה ורומז על העקה הנודעה והתפרסמה אז בזה שהתעוללו ברשע עם ריבה אחת: וכן על ואם לא אדעה אחר, חפי' אם אני מנקש לשחוק דינה של ריבה חיינה מניח אותי לשחוק, ע"כ. רמזם אף שלפי מדת רחמים היה לי להסתיר פנים, הנה מדת הדין אשר צי מעביר מודת הרחמים וצוה המקרא מנבואר למאמר ידיעה ודאית כרחי חלי ית' (כב) ואברהם עודנו עומד לפני ה'. ה"ל לכחוד ופי' עודנו עומד לפני אברהם חלל תקון סופרים הוא זה (רש"י מרבותיו הקדושה חלילה כי אין אדם שפלים ספר ויאמר חלי זימתי שום אדם דבר מה בתורתיו הקדושה חלילה כי אין אדם שפלים ספר ויאמר חלי זימתי ותקנתי כך וכך ואין יאמרו תקון סופרים הוא זה אבל כונתם צוה (כמ"ס צעל העקרים מ"ג פכ"ג) שלפי ענין משך הפרשה היה ראוי להיות כן, ומה ששינה הכחוד לא ה' חלל כסופר המתקן דבריו דרך כבוד כלפי מעלה: (בג) ויגש. ההקדמה למלך וגדול או למקום סכנה נקראה הגשה (העראנואגן) כמו למה נגשם אל החוזה, הנגשים אל ה' וכן כולם, לכן צדן אדם יאמר ונגשו אל המשפט, והגישו אדוניו וגו', אבל בהקצ"ה נאמר וקרצתי אליהם למשפט, ומ"ס ונקרצ צע"ז אל האלהים הוא קריצה על כרחו, יהי נקרצ במלות השופט (אבלל פארגעצראכט ווערדען) (רל"ט): (כד) אויל. הוא מלת הענין נופלת על הספק, והי"ד כדמות יסוד צו לא לכני, והוא לשון שמה הידוע בדברי רבותיו; ונראה כי שם דבר חולת מתחנף מזה; והמספק לכל הדברים נקרא חויל (לוי"לעלער), וידענו כי היתה כח צין הקדמונים הנקרא בלשונם (סקעפטקער) אשר כחשו המדעים גם כחשו המומשות ואמרו כי אין אמת לשום דבר כלל לא לידוע ולא למוחש (והזכירם ר"ס גאון צפ' האמונות והדעות

והדעות), וחלה הם הנקראים חילים צומת (כוריס: האף תספה ולא חשא. פי' אעפ"י שתספה ולא חשא לרשעים צביל זכות הנדיקים, חלילה לך להמית את הנדיק; וזכנס האריך רש"י המצא ליישב הסתירות שתספה זו, איך הוסיף להתפלל שיגילו הנדיקים גם את הרשעים ועדיין לא נענה על הראשון, ע"ש בדבריו, ולפי המצאך אין כאן סתירה כלל, ושיעור הכתובים כך הם (לרז"ה), חולי ינאלו חמשים לדיקים חזמים ולהם ישות צחוק העיר שהם זה, ואף שתספה ולא חשא למקום שהוא אף לא למען הנדיקים כלומר לחבליהם, כי איכנס יראו צאצא מולדתם ולא ירע לצבם? מי' חלילה לך. והיתה אליו תשובה השם כי לא לצד למען הנדיקים כ"א גם צעזרים ישא לרשעים אף שאינם לא ממשפחתם ולא מתושביהם, כי אם ינאלו שם דרך הזמן צלצל, ולא לצד העיר אשר הנדיקים צמחה כ"א לכל המקום כלומר לכל יתר המקום והיינו לכל המקומות; ואולם הוכר קדום, כי יש למשור שנה רבוי הנדיקים יותר מצולתה כי היא הגדולה, ולכן הוסיף ואמר צחוק העיר להורות כי קדום לאו דוקא אלא אפילו עיר אחרת; וטעם צחוק העיר או צחוק העיר שינאלו שם חס' חיה שחיה ונשחיה לכל המקום צעזרים: (בה) חללה לך מעשות. מוליך הוא לך (רש"י וכת"י י"ב). ושרשו חלל והוא הפך הקדושה כמו וחלל שרי קדש, כהנים חללו קדש. ואיך קושטא חינוך דין, וכן (ש"א ז') נאום ה' חלילה לי מתורגם קושטא חינוך דין, שנה המתרגם צדור טזק האדם אל האלהים, שלא לייחס אליו ית' פחיתות ומסרון וגביעות הסשינות; אמנם יש להתבונן על מה צמר אברהם צמאמר כזה שיש צמשימותו פחיתות ומסרון, ולתועלת מה הגיה לנו התורה דבור זה שאינו ראוי גם צין איש לרעהו איש המעלה; ועוד ה' ראוי למצב אחריו מלת אם, כמו (ש"א כ"ד) חלילה לי אם אעשה, וכן (איוב כ"ז) חלילה לי אם אלדיק אתכם, כי צמח המכוון שצמשיית הדבר יהיה חלול וציון הכבוד, אבל לא צמשינות מ"ס אחריו שורה על השלישי, כמו שומר שנת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע, שפי' לצלי חללו, לצלי עשות רע, וכן ואחשוד אותך מחסור לי (לקמן כ"ו) לצלי מחסור, וא"כ מלת מעשות פי' לצלי עשות, והוא הפך המכוון צמאמר כאן, ששליט העש' לא תגרום החלול והציון; ואין לפרש מלת מעשות כמו שם הפועל כענין וירד מעשות המעלה (שמיני), וכמו ולא יימש מעשות פני (ירמיה י"א), שפירושם מעשיית מעלה מעשיית פני, כי כאן אין סומך לנכמת, ויותר היה ראוי להתמצר עם למ"ד ולומר חלילה לך לעשות, כמו חלילה לנו למרוד צה' (יהושע כ"ב); וצמדדש רבה ר"א אומר חלילה הוא לך צרי' הוא לך; גירסא אחרת צרי' הוא לך, וצמחומא פי' כי ששא, חלילה לך חול הוא לך, וי"א נכרי' הוא לך כענין אשה זונה וחללה, ולא ידעתי לבנו צמלת חלילה; ונ"ל לפרש מלת חלילה לשון המתנה ועכז, מענין שצעת ימים חותל (ש"א י"ד) ויחל שצעת ימים (שם י"ג), שטעמו המתנה עם עכז וצטול הדבר עד זמן מועד (ווארטען, איינשאלטען) לא יחל דברו (צמדדש למ"ד) שפירש הרש"ם לא ימתין ויעכז זמן דברו, אז החל לקרוא צמס ה' (בראשית) פי' חזרה ענין אחר וצטול, שנתעלה הקריאה צמס ה', וכן ע"פ לא יחיל טורו (איוב כ') לא יתעכז (אויסצלייטען, אהשאלטען), יש רעה חולה (קהלת ה') פי' ענין עכזה (איוב ד') שעינים מליאות הטושא דצדד והיותו צו זמן רב (האפֿטען, רוקען) [וע' דצברי רז"ה צמ ויחל שצעת ימים מענין צנין השרשים מהיבדות ותנוע דעת הקורא], ולפי' חלילה לך מעשות כדבר הזה, פי' המתן נא והתעכז מלעשות כדבר זה (האלטע דאך אין דערגלייכען לו טהון), מלת חלילה הוא מלה צקשית, לכן הטעם מלעיל דין, וזהו אות המ"ס על משפטו, ואין צמאמר שום דבור פחיתות ומסרון מעלה; והיה בצדיק ברשע. ת"א והיה זכא כחייצא וכת"י צע השמיט הכ"ף של כליק דמוסב על להמית לדיק וזהו יהיה לדיק כרשע, וקרא דקאמר כליק, כי כולל צמלחו גם הלל הרשעים צכות הנדיקים, וזהו יהיה רשע כליק ככל שני כפיין שצמשי שמות שורה להשוותם יחד פנים ואחור ואחור לפנים: (בו) בתוך העיר. אינו מוסב על אמנא דכבר אומר בקדום, אבל מוסב על לדיקים, וטעמו שהם לדיקים לפי ערך רשעי העיר, אף שאינם חסונים לכלום צמאר עיירות שאנשי מעלה צמחה, כענין לדיק חמים צדורתיו שצנה: (בז) הואלתי. רזיית (רש"י וראצ"ע ורד"ק), ויתכן שאין כונתם הרגון הפשוט, רק התאמנות הרגון והתחזקות (וויילנענסצקעקאפֿטיגונג), כי עיקר שרשו אל לשון מחק וכח (עני"ש צממות ויחל משה), וטעמו כי עד הגה לא התפללתי רק על הלל הנדיקים שלא ימותו גם הם צמות הרשעים, וכשמעו דצרי הש"י שיש מקום גם להלל רשעים צכות הנדיקים צמות החמשים, צזה מנא התאמנות צדורו הטוב להתפלל על הלל רשעים גם צמשינות כמות מספר הנדיקים עז"ח הואלתי (מוטע געפֿאסט), ואפשר שעל כונה זו ת"א הואלתי אפגית. עני"ש דצברים צהאלי משה צא: (לג) וילך ה'. לשון הליכה שמש גם על הפסק הדבר ופלוקו (כצמלס ע"ח) רוח הולך, על הסתלקות רוח החיוני מן הגוף, ועל הפסק הסתלקות הגשם והמטב

והמטר (ש"ס"ט ז') הגשם חלף הלך לו לכן ת"א כאן יולך ואסתלק (ענעלא) על הסתלקות בגלי שכינתו ית':

יט (א) ויקם לקראתם. להרש"ד מקרא קצר הוא, וענינו ויקם ללכת לקראתם או ויקם וילך לקראתם, וא"ל לזה כי המכוון טקס ומנושאו לבגד, כי כן טעם לקראתם, וכמוהו ויקם הולך לקראתה וישתחו לה וישב על כסאו (מ"א ז'), שטעמו קם מעל כסאו לבגדה ואח"כ שב וישב על כסאו (רו"ה): (ה) **אשר לא ידעו איש.** ה"ל לומר אשר לא ידעו איש כלומר בתולה ואיש לא ידעה (לקמן כ"ד), אלא מנהג ודרך האיש לפתות את האשה, אבל צנות לוט פרוות היו ודרך לפתות שכן פיתו את אביהן לכן כתב צנן אשר לא ידעו איש, וכן צננות מדין שהיו פרוות ופחו את ישראל כתיב צנן וכל אשה יודעת איש (הכ"ל): **אוציא נא.** לדעת המזכירים ה"ל נוספת, ואינו כן כי יש הבדל גדול צין אוליאה זה"ל וצין אוליאה זה צני ישראל הנכתב צלא ה"ל, והוא זה: יש שני מיני עמיד, האחד עמיד החלטי והוא שיודיע צו המדבר עשיית הדבר בהחלט (איך ווערדע), הצ' עמיד רטוני או בקשו וה"ל שיודיע צו המדבר רטוני וחפלו על עשיית הדבר (איך ווילל, איך מתקבע), העמיד החלטי יצא צלא ה' בסוף, כמו אוליאה את צני, אצוא אל חדוני שעירה, ועשיית כל אשר אדבר, כל אלה הם עמידים ומחלטי הפעולה, אומנם העמיד הרטוני והצקשה יצא זה"ל לבסוף כמו אצואה אל אשתי, אדברה וירוש לי, וכן כאן אומר אוליאה זה"ל הוא עמיד המגלה לצד רטון המדבר אל השון האחרונים וצחוסם החכם שר"ל שטעמו ג"כ על הכלל המדע הזה. ומלמתי צמזרי ומקרי השון האחרונים וצחוסם החכם שר"ל שטעמו ג"כ על הכלל המדע הזה. ולפינו יצואר כי דעת רבותינו גם כן היא, וכן צמזרש"ד (צלק ד' קפ"ו ז') אדברה את ה"ל. אדברה זה"ל. דבעי הזמנה כד אומין צר נט לקצ"ה: **לאנשים האל.** והגוף יאמר כי צמזר השלישי שלט צא אומר כן. וזה הטעם רחוק (הראצ"ע) אומנם קומת הלמ"ד לאנשים כצד יורה על הנודעים הנוכחים. ואין לזכר עוד למלת האל. שהוא הודעה אחר הודעה. לכן יותר נכון לפרש מלת האל מענין דקדק כהררי אל (תהלים ל"ו) ענפיה ארצי אל (שם פ') שלהמפרשים להפלת הדבר צמזלה וחסיונות וכמו חלי הארץ לקח (יחזקאל י"ז) פירש"י שרי הארץ ומחורגם שם רצוני ארעא. וטעם לאנשים האל. המופלגים צמזלה וחסיונות (ווירדיגע מאנגעב) אולי לא יעיו פניהם לשלוח יד בהם. וקריב לזה אומר צרה. האל הקשות. (ועיין יצמות כ"א ח'): כי על כן באו. הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר צאו צלל קורתי (רש"י) ככל לשון כי על כן קלת קשה גם אין דרך צני אדם לומר לאחרים עשו צקשתי צמזל כצודי. לכן י"ל צמזנת לוט. כי האנשים האלה לא צאו אל ציתי מדעת עלומם רק אחר הפלגת דברי פיות אליהם וצטלו רעום ומפני רטוני. ויסורו אלי, לכן אף שתקנות העיר הזאת לכלוא את רגלי עוצרי אורח, צודאי לא היתה התקנה רק למנוע אנשים ריקים פוחזים המעילים עלומם על אחרים שאינם עוסקים צישונו של עולם לחטול למנוע צויעת אפים. אומנם אנשי מעלה אשר אומין אותם אחד מאנשי העיר ויצקם מהם להסתכד צכצודם ולשמוות צמזרתם, לאלה לא יתכן להרחיקם מצמזנו. חזו כי על כן צאו. מלת כן. ענינו הכנה והזמנה. כמו היו כבונים לשלשת ימים. שלחו מנות לאין נכון לו (נחמיה ח') שאין מזוהותיו מוכנים ומזומנים אליה. ולשון זה מורכב צהזמנה הקרואים לסעודה. תכנס צראש הקרואים צרים ומניא. וכדברי רבותינו לשון המזמין את חברו. על המצק את חברו לצוא אל ציתו למצרת מרעות (אינילחודג לוס פריינדשאפטס צעוד). חזו על כן צאו. לצבת הכנה והזמנה צאו (פערימאגע איינער איינלחודג קאומענן זיא) לא מדעת עלומם. מלת על כמו צמזר ר"ל סבה גורמת כמו על הצרכה אשר צברו. "על עזם את חורתי. — ויתכן דמעתם זה לא אחר. צאו אל ציתי. דצלשון זה היה משמע להטות ומחלל ומקשה שהיא צציתי כענין מתי אעשה אנכי לציתי. כלומר לרבי ציתי. לכן אחר צאו צלל קורתי. כי לשון לל יורה על מוקם המענה שיסתעשע צו האדם לשעמו. צכצכלת ועשם כלל. ויורה צזה שלהמענן ולהשתעשע יחד צמזרתו צאו. וכאשר שמועו אנשי קדום דצרי אלה הרשיעו להציבו. האחד צא לגור וישפט שפוט. אתה גר צאצך נכריה ומי שמוך לאיש שר ושופט למדע דבר צמקנותיו ואתה יותר אשם צצרה. לכן נרע לך מהם: — (ט) **גש הלאה.** צמלת הלאה הנגינה מעלי כל המקרא. ואת ראי צצורה שה"ל נוספת והיא צמקס למ"ד צמחלה והוא כמו להלאה שטעמו להלן הידוע דצרי רבותיו ופניהם ויתקור אחד הם (רו"ה לא כד"ק): **גש הלאה.** המקרב עוד יותר אליה (טרעטע נאך ווייטער נאעבר) הלך אותו רחוק מעט שיש מועמזו עד היותו קרוב אליהם הוא התקרבות להלאה מוקדס ומעמדו. כי כונתם היתה לפגוע צו לכן השתדלו התקרבותו עד צואו אל ידיהם. (ורש"י שפירש התקרבות ללדקן להתרחק מהם. צצר תניה הרא"ש אלף) וממאמרם האחד וגו' נרע וגו'. צצרו צפירוש מה שכתמו צמחלה גש הלאה. כי כל ויאמר ויאמר צמזר אחד. השני פירוש לראשון [כתי"ש שמות ג' י"ד] ויאמר כה מדבר: וישפט

וישפט ששום כלל גדול בפל הסעלים. כי המקור הסמוך לעצר או לעמיד הוא שם הסועל יתואר בו נוסח הסעולה היא. אלא שבהחזקת המלך יקדים אל הסעולה. כמו אם שמוע חשמונו. הספק בהחזקתו אליו (כמ"ע) משפטו מאמר מקור דין ח"צ (פ"ז). ר"ל מקור הגא עם פצר או עמיד כמו מקור יפקוד ילא ילא שהמקור נראה כשפת יתר כי היה די בעצר ועמיד לדור. אמנם נא כן להורות שהמקור הוא שם הסועל בעצמו יתאר בו הסועל נוסח הסעולה. לפעמים יקדים המקור לפעולה, ולפעמים הקדים הסעולה, זה תלוי בחזקת המלך, שחס נא המלך לחזק הענין מאלו, יקדים המלך לפעולה. ואם לא יתחזק המלך כי אז יתאחר המקור לפעולה: ויפצרו באיש. פירשנו למיחל ודמיקה צנעו, שהיו דומקים אותו מן הדלת לפי שלא היה רוצה להסתלק מפסח הבית. אמנם מאמנם נרע לך מהם נראה כוונתם לעשות עמו רעה גדולה מאלו, ודמיקתם מפסח צנעו להרחיקו לצד ממוקומו הוא דבר נקל לפי מחשבתם הרעה. לכן יותר יתכן לומר כי מלת ויפצרו כמו ויפצרו בהפוך אחרון כמו כצנ כצנ. וכבר מלאנו כי שתי הלשונות אלה מתחלפות זה בזה. אמר (ע"א כ"ח) ויפצרו בו עצריו צמקום ויפצרו, ויפצו צו (מ"ב ה') צמקום ויפצו, ויהיה כאן טעם ויפצרו עשו צו שצרים חצורות ופגעים, כענין יפצרו פצו על פני פצו (חיצו פ"ז). גם לחד ממוחקרי לשון שרש פלר חמלית מוצנו גרידה ושרטוט (איינשניידען). צמים כלום. הוסיף מלת איש, להורות על גודל צרות פניהם, אף שלוט היה איש, כלומר חסוד צמלמו, עד שמויניהו לשופט עליהם, כמ"ס יפצו צמקום קדום, צל זה לא נקונו חסוד מלפגוע צו: (מז) השחר ערלה. לשון עליית השחר צמקום וקומונו נראה שהוא לשון הסתלקות שחרות הלילה. ובכמה מקומות מלאנו לשון הסרה צלשון עלי, ובעצור כי לעת צוקר יסור השחרות וידמה כאלו יעלה לכן נקרא כן (דו"ה): (יז) אל תביט אחריו. טעמו הכתוב אל תעמוד צל הכבר ואל תביט אחריו אמר שחלל, כי עד היות לוה ההרה לא חדר עליהם רעה, ובעצור כן אמר ואזני לא חולל להמלט ההרה מן חדצקיה הרע צהייתי צכר, כי אמה לא חלרין לי רק מעט כאשר אמרת מהר המלט (כמ"צ). לדבריו המקרא מקורם שחמ צוואו ההרה אל יצו, שהרי קדם לכן לא נעשה דבר; ואין לורך לזה. כי ממה שחמ חמ"ו ו' המטייר על קדום ועל עמורה גפרית ואש, ואמר אחריו ויספוך את הערים האל ואת כל הכבר ואת כל יושבי הערים ואת האדמה, וזה נראה שאין בכל ענין אחד, כי חילקם צמי כחוצים. חכר צראשון רק הערים, וצמי פרו הכבר והאמת. צראשון זכר האש וצמי המהפכה. מכל זה נראה שהיו שני ענינים. הא' שירד גפרית ואש, ולא ירד זאת כ"א על הערים קדום ועמורה להעניש יושביהן הרשעים הפלג ופלג. והב' היא המהפכה, שהיה רעם גדול ומחת מקום הכבר והפכו הערים וכל הכבר והיה הכל לנמים. חסו ים המלט המפורסם לכל. ורעם הסוף מקומות נהוג צנעו, אצל צעת ההיה היה צהפלה גדולה וע"ד נס. והנה גפרית ואש ירדו מיד צעלות השחר כרגע זאת לוה מקדום, אצל המהפכה לא נשלמה עד זאת השמש על הארץ שצא לנער. ולכן כרגע שהיה חוץ לעיר הזהירו אל תביט אחריו צעור דת האש, והאשה שהציתה נדצק צה המכה ונעשתה נלי מלת. ומה שנאמר כי לא חולל לעשות דבר שצ על המהפכה (כ"ז), ומדלא אמר וינער ה' צקדימת פעל לה' יורה שאינו קדור הדברים ולהורות שלאחר שילא השמש ולאחר צוואו לנער המטייר, רק אמר ו' המטייר צקדימת השם לפעל שזה יורה על העצור המוקדם (כמ"ס צראשית והאדם ידע), והיינו מיד כלאתו מן העיר נחמה המער. וצמכרשצ"י (ק"ס צ') איתא. צל אמר דהוה איל לוה חמעכצ מחצלה לחצלה וכל אמר דאזיל צבר וצצק לחמוריה הוה מוסף ל' מחצלה, מצורח דלא כמ"צ: (יח) אל נא ארגי. אמרו ספ"ק שנועות העדות, כי שם זה קדם, ופירוש דמ"י דקרא ה"ק ויאמר לוה אליהם אל נא יהי כן, אל תאמרו אלי להמלט ההרה, ומזר כלפי הקצ"ה ואמר לו חלני הנה נא מלא עצדך וגו'. ולפ"ז שם חלני דצוק עם הנה נא. וקשה כי הוא צפוף פסוק. והרע"ב"א פ"י ויאמר אליהם, צפניהם כמו ויהללו אותה אל פרעה שפי לפני פרעה (מנחת ש"י). ול"כ שצחית לוה צככנת מות לא היטה דעתו ללוה להסתכל אל ה'. לכן פנה אל האנשים שלומי ה' שהסתדלו צהללו לאחר אליהם שהם יחשלו אל ה' צערו לחמול עליו לחת לו מקום פליטה צעיר הקדושה. ומלת אל נא כחרגונו צצבו כען. שצדעמו מלת אל מוצת הוהל נא ולין, שטעמו החלה נא (וכמ"ס ר"ש הספרדי הביאו הרמב"ע). והוא לוי משרש יל, כמו מן ידוע הווי דע, ככה מן ילא הווי אל, וטעמו כאן, אמר לוה אליהם התפללו נא צעדי אל הקצ"ה: (כא) נשאתי פניך. כלומר קבלתי מנוקש. נשאתי לשון קבלה כמו לא חמור אחד מהם נשאתי. פניך, טעמו כמו מנוקש כמ"ס צואחמן צמלס לשונאיו אל פניו: (כב) והפך את הערים. לפי הפשט הסיכה ממש, כמ"ס צבוחינו הספן מלנעלה למטה, כי אם יהיה ענינו הסיכה קצנם לצמע גפרית ומלת, ה"ל לומר ויפך את הערים לגפרית ומלת, כי דרך הלשון כטענינו החספכות והסתחות גשם לגשם, להוציר הענין אשר אליו נשחנה המשחנה, ולנער

ולחצרו אל המעטתה צמימות למ"ד. כמו הפך ימימים לדם, והמטה אשר נהפך לנחש. והוא פשוט: וצמח האדמה. ארציל עכשיו ילקט אדם ומעפרה של כדום ויתן צמחיה אחרת אינה נחמדת, וכן ספרו צמחי המסעות, עוד יודיעו שלא ילמח צמח הארץ כ"ל למח אחד כדמות חסות נחמד למראה וצמחו עשן ואשר אשר לא ילמח לכל, ורמז ע"ז נקטר מוכמחא רבחא דשלמה נבי' ירד (רוריה): (ל) אבינו זקן. ולא יתאמן להרשיק כדור אל ארץ אחרת. ואיש אין חלף: בזה הגליל אין איש ראוי לצוא עלינו, בדרך כל הארץ, שהמנהג הוא שלא תשאל האשה כ"ל לטגון לה. ובשכנה ונמי, העיר הכתוב כי לא למלא תאותם עשו זאת כ"ל להחיות זרע, כי אין אשה אלא לבנים, ואמנם הממכונה לזנות מתהפכת ומחנה שלא תתעבר. ולכונה זו אה"כ ותשקינה צלילה ההוא, כי להיות שכונתם רק לקיום הניין, לא התמידו לעשות כמו אלה כדודות אחר הזנה למלא תאור, כ"ל פעם אחת. ואמר (חיר כ"א ח) שתי צנות לזו לשם מלוא נחמתי, ויתכן דלזו לא אמרו לצוא אלינו כמנהג צדוק המקומות להצר מלת אל לביאה, אבל להיות שמאלו עמון מחוייבות לביאה להעמיד תולדות, לכן אמרו לצוא עלינו, כמ"ס שני תלמי ציפוס יצאו עליה: (לג) ובקומה. נקוד עליו לומר שצדוק ידע (רשי' מרבותיו הוריות י"ד), כי הציפה המנוקדת תורה על עיני ממונה צין המחק לצין הכתוב, כי הנקודה תעשה על הציפה למחוק מה שפלו המנוקדת. כמו שאלו רואים בנספרים קדמונים כתבי יד, כשיש שם חוספת מה לא תמקוה, אבל שמו נקודות עליה, לטורות שהיא חוספת ולרין תקון, ולפי שכבר נשאלה הציפה צמח עם הנקודות שעליה הורה שאינה נמחקת מכל וכל ואינה נכתב (בעל העקרים רל"ג) והיא דעת רז"ל, באבות דרבי (פ' ל"ג) וצמדקש רבה (נמדבר פ' ג'): (לד) וחכם הצעירה וחשבה. בצכירה שהחמילה לפחות את הצעירה, גם צושה לא כסתה פניה מלפרסם שמה ציפה נחשבה, והיא המעשה אלה כדכר נקל צמחי התנגדות פנימית, לכן אמר זה ותצא ותשכב, אבל הצעירה שהיה לזה נוקשה מלסודיע גנות מעשים וגם צגוף המעשה הייתה לה קלת מניעה מלעשותו אחרי שכבר הכניס אציה מומעשה הצכירה צלילה ראשונה, והיתה לריכה להחלומץ על המעשה, לכן אמר זה ותקם ותשכב, כי בכל פעולה הצכירה המעוררות חריזות יאמר לשון קיומה, כענין כאשר יקום איש על רעהו ורלמו: ולא ידע. אע"פ דבן נח מותר צמח, שאין צמו צכלל שאר עריות שנאסרו על צני נח (סנהדרין כ"ז צ') מכל מקום ככר היו גורמים עמם גם זה: (לז) הוא אבי שואב. הוא אבי בני עמון. אשר ירשו את הארץ, כי מפני שהיתה כונתן רלו' היו זרעם לשני גוים יורשי אצרהם צמקת, כאמנם צכל דרכין דעשו אפילו לדבר עברה (רע"ס):

ב (ב) אל ישרה אשתו. כמו על שרה אשתו (רשי') ויתכן שלא אמר לשון על, כי בזה היה משמעותה דשלא צפניה אמר כן, לכן אמר אל, שמשמעותה צפניה, כמ"ס צריאמר לזו אליהם (לעיל י"ז י"ח), וכיון שאמר כן לאחרים צפניה, גם היא נחללה לומר כן כמאמר אביה לך גם היא אחרת אחי הוא: (ג) ויבא אלהים. וכי קצ"ה אחת לגביה דרשינא כה"ד ויבא אלהים אל בלעם ויצא אלהים אל לזן אלה הוא מונח שליטא דלתפקדא עלייה הוה צגין דכללו כד עברי שליטתא נטלי שמוא דא (מדרשצ"י דק"א) ור"ב הרע"ס מוכרשים אלו לומר שאין אלהים כאן קודם, כי אם היה הקצ"ה המדבר, לא היה אמר ויתפולל בעד: (ו) השב אשת האיש כי נביא הוא. לרבותיו (מכות ט') דבור זה הוא לסתור טענת אביה לך שאלדיק נפשו לבצח אמנם אחותי היא, כי לפי המבואר (לעיל י"ב י"ג) דאמירת אחותי היא הגירושין הגמורים לדינא דצני נח ונעשית פניה ומוצתה לכל אדם, אי"כ טענת אביה לך טענה גדולה היא, למה נגזר עלי עונש מיתה? הנה לסתור טענה זו צא המאמר, השב אשת האיש כי נביא הוא, לומר טענתך טענה לודקת אם אשת הדיור, אבל להיותה אשת נביא אין לך טענה ומפקת להפטר מעונש, כי אף לדין צני נח הותר קשר האישות באמירה צעלמה, דבגלוי דעת צעלמה די להו שאין לרונם עוד בהתקשרות האישות, מ"מ מלד אצרהם להיותו נביא הדבור בהתלהבות דרכי השם וצמעות נפשיות לקיים מלות התורה (כמאמר קיים א"ל כל המורה בלה) לא הייתה חסונה מגורשת גמורה, כיון שלא כתב לה ספר כריתות, וצאמת צעלמו את הגר למאמר שרה נאמר וישלמה, דחרגם יציע, ופסרה צגיטא, ואמנם צשרה שלא רצה אצרהם לגרשה גרושין שפ"י דין תורה, גם לא היה אפשר לו לפסרה צכל פעם צגו להיותו נוסע ממוקם למקום צאח לא לו, ורק להלל נפשו לרוע אשני המוקם הייתה השעה דוחקתו והכריתו להחיר קשר האישות לכל הפחות לדינא דצ"י, אף שאינה גירושין גמורים לדין תורה, ולפ"י הייתה שרה מגורשת ואינה מגורשת, מגורשת מדין צ"י, ואינה מגורשת מדין תורה, הנה להיותה מגורשת מדין צ"י צמח הייתה חסונה מגורשת לכל אדם וצני נח, אבל לאצמולך, להיותו מחזיר עליה לשאול אם אשתו היא, ומפאת הייתה השעה דוחקת לאצרהם להחיר קשר האישות עכ"פ לפי דין צ"י, הדין נותן למסור אותה לאצמולך כאינה מגורשת, כמו

כמו שהוא ע"ס ד"ת. ונימא שלא אהני ל"י מעשיו לאצטלך כדי שלא יהא חוטא נשכר, ולא ליטהרי מאיסורא (דמיון לזה, איסור שנחשבטל צומח אף שהוא מותר לכל אדם, מ"מ למצטל עלמא או למי שנחשבטל בשבילו איסור טרי' עליה, וכבר מלאנו שדין ז"י משתנה בין היותו לבני אחר להיותו בין ז"י לישראל, דבני הכא על אשת חבירו אינו חייב עד שיבא עליה כדרכה, ודוקא אחר שנבעלה לבעלה תחלה, אבל בערה המאורסה, או נכנסה לחופה ולא נבעלה אין ז"י חייב עליה כשהיא בת נח, אבל ז"י שזא על בערה מאורסה בת ישראל, או אחר שנכנסה לחופה אף שלא נבעלה, חייב עליה ז"י אף צא עליה שלא כדרכה דדרינא ישראל דיינינן ליה כבכנהדרין כ"ו ז' וצדמנ"ס סי' ממלכים ה"ו, הכא נמי כיון דמלך אצרהם איכנה מגורשת מדין תורה, ראוי הוא ללאצטלך להיותו המסבב לגירושין דז"י, להיות כידון כדן תורה להסמיצו צענינו כאשת איש—ואנשי מעלה ההולכים בדרכים הנעלים מדיני ז"י, לא היה נעלם גדור ההוא כי בית מדרשו של שם ועבר הי' מפורסם, וגם חנוך שנאמר עליו ויטהלך חנוך את האלהים, אחר עליו הסכם הקדמון פילון העברי, שהשתדל חנוך הרבה להכניס בני אדם תחת כנפי השכינה, ומכר להם דמות הדומים כמעט לחורת משה, ואחרי שמיאמות גדולי מעשה כאלה היה נודע צעולם, אין חימה אם כדון לפעמים את ההדיוט לפי תורת אנשי מעלה), והצדוק על שנוי לשון המקרא, שמתחלה אחר על שרה והיא צעולה צעל, וכאן קראה אשת איש, כי מתחלה מדין ז"י אחא שלי' דדרידורא התיב צעולות צעל דוקא, לכן אחר זה והיא צעולה צעל, אמנם השתא דמלך דין תורה צא למייצו, ואף צעלה היתה צעולות צעל איסור אשת איש שרי' עליה לכן קראה אשת איש, הכי נראה לרעמי טעם מקרא זה לדעת התלמוד (נמות ט') שאמרו אשת נביא הוא דמיהר ללאו נביא לא מיהר, אלא וגו' וקאמרת הגוי וגו'. הלא הוא אחר וגו' נביא וממך למד וגו' מכאן שז"י נהג שיהיה לו ללמוד ולא למד, ע"כ כלומר שיהיה לו ללמוד שיש הדל גדול בין הדיוט לנביא ויש חילוק בין המשתדל להמיר האישות לאינו משתדל, ואומר מותר קרוב למייד הוא כדרכא (עיין צטורי אבן לחגיגה ד"ג שהוכיח דהאבות קאת דין ישראל עליהם, אף שמימי אצרהם ילאו מכלל ז"י מ"מ לכלל ישראל לא צאו) והנה רש"י פירש שם שיהיה ללמוד דרך ארץ, כבר הרבה להקשות עליו הריטב"א בחידושי שם, ומ"ס הריטב"א שם אע"ג דלומר מותר צעלמא חייב שאני הכא שפשה ע"פ נביא, היינו אלו אחר לו הנביא צאמת וכו' ע"ש, ולא הבינוי דל"כ מלת נביא דקרא יורה על הסך המכוון להודיעו שהיא אשת איש; ובסוף פרק המוצל למדו רבותינו ממקרא זה שהמציא את חבירו, אף על פי ששלים לו דמי צמחו לא נמחל לו עד שיפייסנו ויבקש ממנו מחילה על שגשגו צעמא, כראה שלא פירשו מלת השז ענין צורה (ליריקא געצען) ענין השתנות הטרסא ממה שמונח למה שאליו, דל"כ מה כי נביא הוא שאמר אחרי, וכי צבאיו נביא אינו מחוייב להחזירה, אבל פירשו השז ענין נחת מרגע והסקטה כמו צבוצה ונחת חושעון, משיבת נפש, ונחת ישיבו (תהלים מ"ג) שהנחתה מסקטה רוח המקבל, וטעם השז פייס דצרי נחת את האשה עד שתמלא מרגע צנפסה והסקטה צרחה על מה שנתעברה צנפסה להיות נלקח בחזקה מיד צעלה ליד איש זר (צענאפטיגע, צערוהיגע) ולהגדיל חיוז פיוסו, אחר כי נביא הוא, שהוא אשת האיש מגדולי המעלה והמשיבות, לכן צנפסה מרובה מאור, וחיוז הפיוס לפי ערך משיבותה, והסמ"ע צמח"ס ס' תכ"ז וכן צמח"ס הבינו חיוז הפיוס מן ויחפול צעדך, כלומר שפייסנו כדי שיחפול: (יא) רק אין יראת. הנה יראת אלהים הוא הדבר היחיד גדול והתכלית העיקרי לבני אדם, והמקום שממך צו שלמות העיקרי הזה אין צו מאומה, ח"כ מה הוא מלת רק האמור כאן? וי"ל לפרשו מלשון ריקות והרקה (ענטלעערט), כלומר שהורק דבר מן הכלל, או שהכלל נחזק מן הדבר, וענינו שלא נשאר שום יחס בין דבר זה לשאר (צלקסס, נור, יעדףך), ומכוונת יראת דבר מן הכלל לגמור, והמכוון צמחמך, המקום הזה הוא יולא מכל שאר המקומות צענין שלילת יראת אלהים צו (אויסגאטמסווייזע מאנגעלט אין דיעזער געגענד דיא גאטעספארעט), ואין שאר מקומות דוגמתה צמחמך שלמות העיקרי הזה, ועד"ז יחנן לפרשו צכל דבר יקר וחשוב, כמו רק הכסף אגדל ממך, רק חזק לצלתי אכול הדם, וכן (ישעיה כ"ח) והיה רק זועה הבין שמועה, מלות רק זועה מחוזרים יחד צעטס, ומכוונס זועה מופלגת בגדלה היולא מכל שאר זועות (צענאפדערער שרעקק), וא"ל למכר מלת רק למלת הבין שמועה כלתפסדים שם, וצאמת מלת רק שהוא לשון מעוט לדעת רבותינו, הוא צעמא ייאלה מן הכלל, ואין הפרש בין אם הדבר יולא מן הכלל להיות צו אדן טוסף, בין שהוא יולא מן הכלל להיות מחוסר דבר מן השאר, ואפשר לפרש מלת רק רע כל היום, שהמכוון צו כלו לגמרי רע (דורכאויס שלעכט), שאין צו כ"א רע ולא נמלא צו שום חלק מן הטוב, כענין והיית אף שמה שהמכוון כלו שמה ולא יתערב צמחמך שום דאגה ועצבות, וכן כאן רק אין יראת אלהים, יראה חסרון יראת אלהים לגמרי, וידידי הר"מ צערלינגער נ"י אחר מלת רק אינו מוסב למה שאחריו כ"א לשלפניו, על

על כי אחרתי, והוא אחריה צפה, וטעמו אם אחרתי אחרתי לא היה צו סנה אחרת רק סנה מניעת יראת ה' במדינה (ווען איך געזאגט האבע וואל'ס נור) והוא נכון: (יג) התעו אותי. האלילים שבניית אבי הם גרמו לי לעזוב את ארץ מולדתי ולהיות תועה בדרך אחרת וליסע ממקום למקום לפרסם צעולם צטול האמונה הכוזבת. כ"ה לפי גניית הטעם שהפסיק אלהים ממלת אותי שהוא ברכיני, והטעם מחבר אלהים למה שאחריו. ולפי"ו אינו שם קדש. וכן ליבני הוא שם מול, וכן לפי"ה רע"ם: (פז) כמות עינים. המכוון במקרא קשה מאלד, ועל פירש"י כבר טענו, הייך יונע ע"י זה הקלון הלא לכל זונה יתנו נדה, וכל במכונו. כיון שהסתכלות באשת איש אסור כדכתיב ולא תתורו וגו' ואחר עיניכם וגדע הוא כי במדינות ומחנות מקפידים האומות גם היום מאלד בהנחת פני כעושה, ובפרט בנשי המלכים והשרים שאין רשות לשום אדם להביט בהם וזאת השרים שמתרחים בהיכלם (ערכות יולדות רעולות, ומדינות פרופות שבת ס"ה) ולזה מעת הנישואין ואילך, הרי הוא כאילו הצעל עושה כמות ומכסה לעיני כל אנשים מלהביט באשתו (ואפשר שמה נשתרצה ענין הנחמה, כתוצאה י"ז צי לכמות פניה, עיין בצירוף) חסו כמות עינים דקדא, כי אחרי שראה אצמלך כי אחרים ושרה העלימו כעושה, וגם בני ביתם בעדיהם ופמחותיהם לא גלוי שהיא כעושה (כמ"ש רש"י פ"ה לדעת רבותינו) והנה היא כפניה לעיני כל, ומכסה זו איך אנשים אחרים נמנעים מלנשוא עיניהם להביט בה ולמשוק אותה, ולזה נכשל גם הוא לקחת אותה אל ביתו. לכן אמר לה, הנה נחתי אלק כסף, כלומר ממון רב הייתי מוצא לתמו לאחיד אם לא היה מעלים כ"כ נשואין שלכם, אבל היה מנלה, לכל הפחות ע"י בני ביתו העבדים והשפחות, כי הוא אישך, וזה היה מכסה עיני כל אנשים מלכת עיניהם ציפיד, חסו הנה הוא לך כמות עינים לכל אשר אתך, כלומר אם ע"י העבדים והשפחות שהם אתך צבית היה מראה שהוא לך כמות עינים, כלומר אישך, כי אם אלה לא היה מעלימים את הדבר ממילא היה הדבר מפורסם לכל אדם, חסו ואת כל ונחמת, כלומר גם לכל אדם היה הדבר מפורסם צלי ספק יהיה כלם נלולים מלהכשל בה, מלת נחתי איננו פעל עבר ודאי (איך האבע געגעבען) כי לא הוחר מקדש רק נתינת לאן ובקר לא אלק כסף. גם אם היה נתינת סך ממון זה לא היה מעלימו נגד לאן ובקר שהוא טפל אליו, אבל נחתי הוא פעל מורכב, הלא נתינת, ומלת הנה יורה על הספק והרעון (כמ"ש לעיל הנה עלוני) וטעם הנה נחתי, בחסך ורעון גמור הייתי נותן (איך וירדע גערנע געגעבען האבען) ומלת הנה השני ישמע להלדיק הדבר ולאמת אותו (כמ"ש לעיל אכן לי לא נחת זרע) וטעם הנה הוא לך, כמות עינים, אם היה האמת ומלדיק שהיא אישך (ווארע ער ווירקליך פיר דין איין פערדעקע דער אויגען, פֿערהיללונג דעם צליקעסע) ומלת ונחמת הוא נפעל עבר כמו ונשכחת חסו (ישעיה כ"ה) וקמץ ה"ף צבור ההפסק, וענינו להצביע פרסום, ולרש"י לשון צביר דברים (אשפייציר, ערלייטערע, צעשייערען, צעשטייממע) והוא נופל על ענין המדובר, וטעמו היה הדבר מפורסם, שהיו הכל יודעים בצביר כי אשת איש את (ווארע דא זאכע קלאר ענטשייערען) והי"ו בנחמת כבר כתב ראצ"ע שהוא כו"ו של ציוס השלישי וישא אחרים את עיניו. כפ"ה רפה בלשון ישמעאל: (יז) ויתפלל. שם חפלה בגזר לרש"י מן פלל שהוראתו מתוך פסק דין צין לרדי העוננים, ועיקר שרשו שתי אחריות שמתנו מלת פלה שהוראתו צריכה והבדל צין הלדים (אויסצאלדערן) כמו אשר יפלה ה' צין מלרים וצין ישראל. ומזה בגזר שם פלל להוראת הצריה הממשית, חסו, כשיזדמנו לאדם צ' דברים מתחלפים או דבר וסותרו שזהשקפה ראשונה הוא נדון בנפשו אם לאחז צזה או צזה, הנה צעורו נשא ונותן צשיקול דעמו אז עדיין מתחזקות מעורבות צו כל עור שאין לזו על זו שום הכרעה, אומם כמותן אחר העיון הכרעה לאמת מן הממשות המדיניות זו עם זו ונשא לזר אחד מהן, אז יפול על הענין לשון פלל, כלומר שהפלה צין לרדי העוננים העיוניים שהוצרך האחד מכל השאר (אויסציייל געפאללט), וזה בנפול הל"ד להפלה דהיינו צריה מוחלטת שאין שם עוד איזה ספק וערכוב הרעיון. ומזה ראה סניך לא פללתי, פ"י שלא נחתי שום הכרעה ופסק דין בממשות שאלה פניך עור, ונתן פלילים, הוא שם תאר לדיינים ע"ש שעותים פלילה והבדלה צין טוען ונטען (שיעדריכטער) וצ"ת פלילים הוא צ"ת על פ"י, כמו דבר ה' שמים נעשו, והיינו שיתן טעמו עפ"י פסק הדיינים, וכ"ה כל ענין פלילים צממקרא. ומזה בגזר שם חפלה, ויינו בקשה שצדק האדם את צוראו שיהיה חוקק לריו ויעשה לו פלילה ציו וצין רוע הענין אם לנח אתו או להחליט ממנו וזהו הנה הוא מוסר דינו לשמים ועושה את הצורא צ"ה השלישי על שניהם לדין, ומסדר את טענותיו ומליע זכיות שצידו נגד הלך שכנגדו, ולצו נכון וצוטה ששהיה הכרעה דינו לכך זכות כפי מה שהוא מועבר שטענותיו וזכיותיו טובים ונכוחים, כי כל חפלה היא בקשה שיש עמה טענה (לפי שנגזר מן פלילים שהוראתו על פסוק דין הגעשה עפ"י דיינים), ומזה חפלות אחרים ומשה ע"ה, השופט כל

כל הארץ לא יעשה מעשפט, למה יאמרו אנשים, זכר לאברהם, ושמועו אנשים כי העלית, ואמרו מצלתי יבולת, האדם אחד ימטא ועל כל העדה תקוף, צכל אלה צא המתפלל צוענה ודין ודברים כלומר שהזכות מתחייב מזל הישר, והוא מעורר את מדת ישרו של הקצ"ה. היולא לנו שהכללה בלשון חסלה בקשת האדם יגורלו שיעשה פלילה צין האדם המבקש וצין המערה הסבצית ומזלו הכרוע שהוא לך שכתגדו. וצא שם תכלה בפעלים תמיד בהתפעל, והיינו התעוררות הנפש והתפעלותה על בקשת מעשה הפלילה והשם צ"ה, ומרגונו (אדם ענטשיידונג ביטעענד געווארדען), וממלא בכמו זה הרצה לשונות מורות על חפץ האדם שיעשו לו אנשים איזה דבר ומנומות על אופן כאילו היה הוא צעגמו פועל הדבר, כמו וצמה יתרה זה אל אדוניו (ש"א כ"ט) כלומר איזה מעשה יעשה שילאה אדוניו. ועוד הרצה כמו זה ורצם בהתפעל כמו והתגלות, נחלה פנים. והנה אמרו (סנהדרין מ"ד) ויעמוד פינתם ויפלא ויתפלל לא נאמר אלא ויפלא מלמד שעשה פלילות עם קונו. צאמת גם ויתפלל הוא לשון עשות פלילה, אלא שבהתפעל מורה על התעוררות אל עסקי פלילה שפועים אנשים, ובקל מורה על הפלילה שיעשה הוא עצמו, וכשיאמר ויפלא ולא יתפלל שהיה נשמע שציקס מן השם לעשות פלילה, ומיד שעשה הוא עצמו פלילות, שהמעשה ההוא שעשה מפי עצמו נחשב לו שעשה פלילות עם קונו. ועומ"ש ר"פ ואחמק:

כא (ז) מי מלל. כל מלל דבר צדור הוא, כמו ודעת שפתוך צדור מללו, מי ימלא נצירות ה', צאמת שיש לדבר מנצירותיו אך מי יודע לצרכן על צאמתן כאשר הן, וטעמו מי הוא שהיה יכול לומר צצירור כי שרה חייק צנים (כל"ש): (ט) אשר ילדה לאברהם מצחק. היה מלעג כחומר ליגני הדור שחוצציןלך נחצברה שרה, והיה מלחק על האומרים ששרה ילדה לאברהם, ויותר יתכן לומר שהחשוב הזכיר אשר ילדה לאברהם להודיע שזה היה החוק שלו שהוא לצד נולד לאברהם, ולפי שאין התינוקות אומרים רק מה ששומעיהם מהאריהם, לכן אמרה שרה גרם את האמה (ראש"ש): (י) לא יירש. חלילה לשרה אמו לאמר כדברים האלה מזל הקנאה וכדומה מנסת דעות נפסדות המוניות כאשר יאמר הראצ"ע שקנאה צו צענור שהיה גדול מצנה, ולא תודיענו המורה התנגדות מדת הקנאה בצמות העולם, לכן אמר שר"ל צהדל לשון נחלה וירושם והוא זה, הכול נועל חלק עם אנשים, כמו והיה ציום הנחילו את צניו את אשר יהיה לו, צהנחל עליון גוים צהפרידו צני אדם, לכן פעמים רבות לשון חלק מתווצר ללשון נחלה כמו עפי" הגורל חחלק נחלתו, ובתוך אחרים יחליק נחלה, ונחל ה' את יסדה חלקו, כי חלק ה' עמו יעקב צכל נחלתו, חולם היורש נועל את הכל ואין הדבר מתחלק צינו ואין אחר, כמו הן לי לא נחל זרע והנה צן ציתי יורש אחי, וכן נשמיה את היורש וכצו את נחלתו אשר נשאר, ולפעמים לא יהיה היורש אדם מיוחד כ"א כלל וקבו מיוחד הכולל אנשים הרצה, כמו כי ירשה לעשו נחתי את הר שציר וצאמת כי הר שציר נחלק לאחחות הרצה צין כל אלאפי עשו אצל הר שציר צכללו היה לעשו ולא יחלקו צו שחר עמים, וכן וירשו קאת וקפור, מין העופות האלה יירשו כולה ואח"כ יחלקו ציניהם אך לא יהיה זה חלק לצני אדם כלל כי כולה לקאת וקפור תהיה, והנה צאמת שרה צצמחמה כראותה ישמעאל מלחק והכירה צו כי גם צמעללי יורש נער כי יהיה פרא אדם ירו צכל לגזול ולחמוס ציד חזקה וצורוע נטויה, והצניה כי אם יגדל צצית אברהם גם את הכל יקח ולא ייתן אף דבר קטן ליחמק, לכן אמרה לאברהם נרשהו מצייתי כי אין ראוי שהיה צן האמה הזאת הוא היורש (את הכל) כנגד צני כנגד יחמק: ולא היתה שרה מונעת חלוקת היורשה צין ישמעאל ויחמק שא"כ היה לה לומר לא ינחל, אך יראה פן יהיה הוא היורש את הכל צצוקוס יחמק צנה; ואין עם צני עם יחמק ענין חלוקה עמו, כי מלת עם ענינו ג"כ לשון כנגד כמו ומה ילדק חנוש עם אל, הטעם כנגד אל, וכן הכוז רצ עם ישראל, כנגד ישראל, וכן וילחם עם ישראל, וכן (האזינו י"צ) ואין עמו אל נכר ערש"י שם, וכן אין אלהים עומדי (שם ל"ט) עומד כנגדו לעמות (רש"י), וכן מלת אמה יריצ את ריצם אחר כנגד. עכ"ד. ול"ז צזה צצור הכירה שלילת היורשה לצדה לא יירש, ולא אמרה צפירוש לא יירש אחמו, כמו ציתי יורש אחי, לא יירש צו, וכן לא שללה צפירוש את ירשת הקנינים, ולא אמרה לא יירש ציתי יורש אחי, לא אמר לו, כמו ציום הנחילו את אשר לו, ומה אפשר לומר שאין המכוון צצאמר לא יירש שלילת ירשת הקנינים, אצל כוונתה לא היתה כ"א להרחיקהו מן הצית כל תהיה לו שום התחצרות עם יחמק ולא יהיה ציכלתו עוד להחנשא על צנה ולהתראה כראש ומושל עליו וללחק צו כאשר התנהג עד הנה, וזהו המכוון לדעתי צלשון לא יירש כלומר לא יהיה ראש ומושל (ניכט געציעטערש פערפאשרען), כי רש המורה על היורשה הוא לרש"ש מלחקעף ומשם ראש שמונת על מה שהוא עיקר צערך הנעטל אליו (דאם הויפט), כי גם היורש נעשה ראש על היורשה והיא נכנסת תחת ומשלחו (ערפאצערט), ומה הונח ג"כ רש להוראת הרשות (געצאפט) כמו כרשין רש (עזרא ג'), והוא

והוא מתעם שבעה המערה ראש ומושל על דבר; הגה לדברים האלה לשון לא יירש פה יצואר לפי הוראתו העיקרית וכלומר, במדרש (דף ק"ט) כי לא יירש בן ור' ור' ס"ד דקני' ליה שרה, אי הכי לא חרדי קציה עמה, דכתיב כל אשר תאמר אליך שרה, אלא צדיק דשמת ליה בע"ז צדיק כך אמרה כי לא יירש ור', אלא ידענא דלא יירש לעלמין מולקא דמשיינותא ולא יסא ליה פס צדיק מולקא לא בעלמא דין ולא בעלמא דלתי: (יא) על אודת בנו. על שילא למצות רעה (רש"י משמות רבה), אין כוונתם שזה הדבר אשר עליו אמר הכתוב וירע הדבר מאל, אלא למה הדבר דך למחר, והיה די לומר וירע מאל צעניי אברהם על אודות בנו, מחר הדבר, אלא כוונתם כמ"ס הכוזב, לקשר סוף הפסוק עם ראשו ע"ד קצה ומקוצ, ופי' וירע הדבר (היינו הגירוש המכרי) מאל צעניי אברהם להיותו על אודות בנו ר"ל שיהיה קצה לשילא למצות רעה, כי חשב אברהם כי לסקה זו בעלמא היה יותר עוז להגישו צדיתו שיוכל להוכיחו ולהוליכו בדרך עוז אולי יסוד; וע"ז נא לו מאמרו יתצרך אל ירע צענייך וגר. והכ"ס מתקשה מאל צמאמר זה, פ"ס. ולמ"ס (על אודות האשה הכושית). ענין אודות שפעמו הספקס ועזיבה, יהיה כהן פעם על אודות בנו בעציל רמקוט ועזיבה בנו, שיהיה מרוחק ונעזב מענו ולא יוכל להוכיחו ולהדריכו בדרך ישרה: (יב) שמע בקלה. מכלן שיהיה אברהם ספל לשרה בנדיחות (רש"י מרבותיו) ומכלן ראייה שלא היה קשה צענייה ירשת מנון, רק ירשה נפשיה, כי ראתה בנזושה שישמעאל עמיד לעצור ע"ז ולגלות עריות ולספור דמים, חסו כונת אמרם ראתה אותו מלפני, צע"ז וג"ע ופ"ד, כי עתה כשר היה כאמרם בלשון הוא שס, כי עכשיו כשר היה והקפדחה הייתה לגרש אותו כי לא יירש ירשה הנפשית להודיע דברים אמתת מליאותו ית' השגחתו ויכלתו כאשר עשה אברהם (רש"י): (יד) שם על שבמה. את הממת לאות שפחות, ע"ד והצעני תחת יד'. אלא לא חל הד"ק תחת להם די מתקורם, כמאמרם ז"ל ויהי אליה את הנער לרבות חמוריו גמליו ופועליו, ולכן לא חקר לה דבר זולתי המים צמעות צמדבר (רש"י). ואמר תחלה לשון נתינה כי הלתם והמים מדעמו נתן לה, ואח"כ לשון שיינה להורות על סדר ואופן הנחתו על הסכס דוקא, ככל לשון שיינה שישמש על הסדור והערכה כמ"ס בן פקדי. ואמר אח"כ ואת הילד, אינו מוסב על הנתינה כי בן האמה הוא ונענשו עליה הוא ללכת אמה, אלא מוסב על השיינה, דלפנת חלישות גוה לא היה יכול ללכת צדליו כדעת רבותיו: והרע"ז"ן כי ואת הילד נמשך למעלה ויתן אל הגר וגר' את הילד איך לשון המקרא אינו מסודר: (טו) את הילד, אם ציוס הגמל את ילמך אתה כפשוטו וכדעת רבן ציוס שגמל מחלצ הים ישמעאל אז, כן ט"ו שנים ולרצ אחא דיום הגמל הוא ציוס שגמל מילד הרע והיינו שנת י"ג לילמך, איך היה ישמעאל אז בן כ"ז שנה. ואמאי קראו ילד? לפי שמתחת מולתו וחליו נעשה כילד שאין צמח לנענע אצרו להלך מנעמו ולרץ להנשא על שס אמו (עיי' צרעה ופ"י יד' משה צמס רש"י) אומם מלאנו שס ילד גם לכן ארענים, שגמל (מ"א י"ב י"ג) ויועז את הילדים אשר גמלו אותו. ורשעם צמלכו היו בן מ"א שנים כמבואר (שס י"ד כ"א): (כ) רבה קשת. רובה הוא מואר השם, ונשל על מורה פליס גם על משליך אצנים, לכן תאר אותו פעם אחרת ואמר כי הוא קשת, המורה פליס צקשת, קשת הוא האומנות דוגמת גב (כוז"ב): (כג) השבעה ל'. אחרי שילדה שרה ואמרו מלכי הארץ בודאי יקיים הקב"ה שצונו לאברהם מה שצטיינו לזרעך נתתי את הארץ הזאת ונחר מלכים וגו' לכן השתדל אצמולך לכרות עמו ברית: ולצני. חרבותו וצני, בין הוא לשון שרה ופליס ונעצור שהבן קס חסח אציו לשלוט בנכסיו לכן נקרא הבן יין (רש"י תהלים ע"ז משלי כ"ט): (כז) צאן ובקר. כשהציץ אצמולך את שרה נתן לאברהם גם עבדים ושפחות, ואברהם כהן לא נתן לו כסף אדם, כי כלם היו תחת כנפי השכינה (רש"י): (כח) כבשות הצאן. מ"א וירע שורפם דעאן. בשאר מקומות חרמו כסף וכבשה חיימר ואימרתא, ושינו כהן לחרגו שורפם, להורות על קטנותו של כסף, מלשון ציני מרפי שעיני ציני בערות, ור"ה בלשון ארתי, ודייקו בן ממלת האלן צה"ה, שהיה לו לומר כבשות לאן כמו בשאר מקומות, אלא שזה הכתוב להודיענו שסיו כבשות קטנות הכבדות אחרי אמותיהן (רי' מוקאטי):

כב (א) נסה את אברהם. אמרו המפרשים שאין המטון צמקיון זה ענין צמיה (פריפון) לדעת מה שלא היה יודע מקורם, כי לפניו ית' כל הדברים העתידים להיות גלויים מקורם, אלא ענינו שהציץ את אברהם לעשות דבר קשה ונפלא, כי גם השלם בתכלית השלמות והישרה צמח, אם נא לידי נסיונות קשות ומזקות והוא מלמך אותם וגורם עליהם צפעל, תגדל מעלתו וערכו צעצור החלמות כחותיו צפעל להחצר עליהם, ופעולת העקידה אף שלא הוסיפה ידיעה וציור ספק צענם המנסה, הלא הוסיפה שלמות וערך צמנוסה, שהשתלם צמדה גדולה זאת ותגדל שררו, ולפי"ז חרמוס כסה (אין פערותוכו גערלחטען לחסען), ולרבותיו כסה גדלו כסם הים (צ"ו), ור"א במדרש צ"י ויקרא

(ויקרא דס"י) כדל ואל עומים ארים נימי, פי לשון התחננות, כענין כשואל נם ארים תכלו, כי הפעל הנפלא הלזה שעשה אברהם בדבר ה', עומד לנם עומים כדגל רם ותשא, אליו כולם ידרשו ויציחו אחריו, כי אחר שהעיד הקד"ה בתורתו על המעשה הנפלא הלזה, עדות ה' נאמנה וכל בני אדם מודים ומאמינים באמתות המעשה הזה, כאלו צעיקו ראיו את המעשה כי טרל הוא, וזהו אברהם כדגל ונם לכל העולם ללמוד ממנו להתדמות אליו לעבוד את ה' בכל לבביו ובכל נפשו כמו שעשה אברהם; ואין מענה על דעותיו כי נם שרשו נסם חס שרשו נסם, כי תוקמות אין תספר ידועות כי שרשי הכשולים נמי ל"ה יסוד שרשם ז' אותיות ועיקר הוראתם אחד, ואין הצדל צנייהם רק בפרטי ולדדי הוראתם; ולפייו יתורגם נסם (זיינע פרהאצנהייט געליינט); ואין ויט ליתן תכלין לזה, כי עיקר הוראת שם נם הוא אות וסימן, כי תרגום ונשא נם לגויס (ישע"י ה') ויחקר אות, עד ומתי ארלה נם (ירמיה ד) תרגומו סימן, וכ"כ רש"י שם ציטעיה, ויהיה לנם (פינחס כ"ו) תרגומו ויהיו ללות, וטעמו עונם הנפלא הנעשה צדקת קדש הוא אות וסימן לכל המעשה דו ית', ומעיקר הוראה זו ישמע שרש נם לכל דבר שהמכוין צו יהיוהו ללות וסימן, הדגל (פלאהע) שהוא אות וסימן למחנה ללכת אחריו נקרא נם, ונשא נם לגויס; המעשה אשר ככלונם הספינה שהוא אות וסימן לפניית לדדי הכחות יקרא נם, כל שרשו נם; מומעשה הנפלא אשר יורה על מעלת האיש אשר במעשה ה' (ישעיה ח') עומד לנם עומים אליו גויס ידרשו, כי מעשיו הנפלאים יהיו אות וסימן לכל בני עולם עד שידעו אמתות; וגם אהבת ה' הנפלאה אשר הראה אברהם במעשה זה (בזמן הטלילה כאשר יצא לפניו) הוא אות וסימן לכל דורות הבאים עד היכן תגיע היכולת צדקם להתנשא ולהתקדש במדברת אהבת ה'; ולפייו יתורגם: נסם את אברהם: (ער) האם אברהם נסם ליינען געמאכט, איהן אלם פארצייל אורד מוסקער דארענשטעללט) — ודע שצבב המוקמות מסיפור ענין מה אחר לשון ויהי ויהי אחר הדברים האלה יקדם הפעל ויאחר השם, כמו אחרי הדברים האלה היה דבר ה' (לך לך ט"ו), ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו (ישע"י ל"ט), אחרי הדברים האלה תסאו תסקה (שם מ'), ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף (ויח' מ"ח), וכאן אחר ויהי אחרי הדברים האלה והאלהים נסם, ויהי ראוי נסם אלהי, ולא ידעתי טעמו: (ג) וישכם, ויחבש וגו'. להורות הפלגת זמיות הזקן בן קל"ח שנים, חסו עיקר גבורתו של אברהם בזה הענין, ואין עיקר נסיון העקדה צלקתו את צנו וזהעלמו לעולם, כי אין זה דבר ראוי להפליגו, אצל אברהם לא די שעשה את המלצה הנה עשה כל אלה בשמחה ובזמירות ובחשק נמרץ, ולכן למדו דעותיו מה המקרא מלכאן שזריזים ומקדימים למלצה, ויכא בתחומות אברהם אברהם למה ז' פעמים לפי שהיה מומהר לשמרו, ואין לך דבר שזורה על השמחה כמו הזמירות (מלחמי): שני נעריו אחרו, כאן אחר אחר, ובצלעם אחר ופני נערי עמו ע"ש רמ"ש: ואת יצחק בןו, לא לקח את יצחק קודם לנעוריו, לצלי יגדשו מהו שצליחם טוגע הדבר וסחאו עיקר כסיעתו לדבר, לכן לקח הנערים תחלה כאלו הם הנדרים לעיקר כסיעתו ויצחק אינו אלא כאבז גרדא (רמ"ח): (ד) ביום השלישי וגו'. גם בזה הודיעה הסורה החשק הנמרץ שהי' לו לזקן המופלג לקיים מלח הש"י שלא בלבד צדק הטוי כ"א גם אחר שעצרו כבד ג' ימים עדיין לא נחקר צלכו חשקו וחפלו הנמרץ למלא את דבר ה', כי ה' רואה ומציע מרחוק צכל פסיעה ופסיעה בשמחה גדולה ובחשק נמרץ אל מקום מלאת החפץ, לכן ה' רואה את המקום חף שהיה מרחוק, כדך הולך אל עיר אשר שם מקום חפלו שיראה ויציט ככלים מכלים שונים לאמר מתי אזהה לראות חף ראש המגדל אשר צחק העיר (מלחמי): (ה) ונשתחוה ונשובה אליכם. לשון זה סובל שמי כונות, אפשר שיהיה מאמר המלטי שהודיע להם המעשה אשר יעשה במקום שהוא השמחוי, וגם שיעורו שניהם אחר גמר המעשה, (וירי ווערדען אונם ציקקען אורד ליריקקעארען), ואפשר שאינו רק מאמר תנאי, אם נשתחוה אז נשוב עליכם, כי אות ויציט ישמע גם לתנאי כמלת חס (ווען) כמו ואמרתם צמה אהבתו (מלחמי ח') תרגומו ואם תימנעו וכן ואמרתם צמה ציטו (שם ג') וכן ולמית והלכת אל הכלים (רות ג'), גם ישמע אות ויציט להשובת התנאי כמלת חזי, אם בתקוהי תלכו ונתתי בשמחה, אז חסן, אם את הדבר הזה תעשה ויכלת עמוד, אז תוכל, ותתי ההוראות האלה כאן, ויציט דונשחוסה הוא לתנאי, ויציט דונשחוסה להשובת התנאי וטעמו אם נעשה שם מעשה השמחוי אז שנינו נשוב, (ציקקען ויר אורו זף קעסרען ויר ליריקק) וציצת שניהם תלוי בתנאי השמחוי, ובציעול התנאי צכל מנילם גם תשובת התנאי דכשלא יעשה שם המעשה השמחוי אין הסיוצ על שניהם לשבו, והנה אחרי שהיתה להאברהם הסמלוג המגור לשמור את צנו לעולם, ולא יצור רק הוא לבדו איך יאמר למאמר המלטי ונשובה לכלול גם את יצחק, ומלילה לאצטו להכליד צדקת המקר שנאמר עלי' (משלי י"ג) תועצת ה' שפתי שקר, אם כן אין ספק שכלכו לא ה' ממחוק רק למאמר תנאי, דכשלא יעשה שם מעשה השמחוי (שלא עשהו שם באמת רק עקידת צנו) לא

לא יסוּב רק הוא לצדו ואין כאן סָקֵר, ולא רָמַז אֲזָרָה לפרט לנערי המכוון האמתי, פן ע"י זה יתילך לו ריעותא פן ירגישו בדבר וינסוּ ללכת אחריו בחשאי ולראות את אשר יעשה וולוי יערידו ויעבדו, לכן אמר להם בלשון המוזן גם למאמר המלטי, ויתעבדו הנערים במקומם עד שיראו עליהם ולא תהיה לו שום מניעה ועיכוב במלאכת המלצה, ולשון רש"י כאן, ונשוכה, תכננה שיש בו טריהס, כוננה ניבא ולא ידע מה ניבא, ולשון התלמוד (מ"ק י"ח א') צריה כרותה לשפתים וגו' ואיסימיי מלחא דהדור תרווייהו, ולשון זה נאמר על המכוון בלבו הסך הדבור שלא במכוון ילא לשון זה מפיו, כנאסרה דמר שמואל שם, וכן (בסנהדרין ק"ז א') יהוא יעזבו הרצם: (י) האש והעצים ואיה השוה, הבאת עמך מן הצית דברים הנוחים להשיגם גם צהר, ענים מאלח השימים אשר סביב, ואש נוכל להוליח מן הרעפים, ודבר שאינו נמלא צהר לא הכניות להציא עמך מן הצית. וזו ואיה השם לעולם, והסיצו אין אנו לריבים לשה, כי אין חסך להשם כעת להקריב לפניו אחת מן הצהמות, כי צהר לו ים להעלות לפניו על אש ה' דבר יקר מאלח, והוא צני, חסו אלהים ירחם לו השם לעולם צני (רמ"א) והעיד הכתוב כי גם אחר שדועד ליחזק כי הוא הנצח להיות עולה על אש ה', התחלה להם צנפס מפלה, ופניהם הלכו יחדיו. צנוה רמ"י זה להקריב, וזה להקריב: אחרו צאגדה הוצא צילקוט, אצרכם דומה כמי שעושה חתנות לבנו, ויחזק דומה כמי שעושה חופה לעמו, ובפרט הגדול הציא אגדה שאמר יחזק שירה כשנעקד ע"ג המזבח ח"ש יחזק יבן: (י) וישלח אברהם את ידו. יורה צוה דלקיחת המלאכה לא היטה בעלות וספלות ידיה כעושה דבר דלא יחא ליה, אצל צוריות גדולה כמי שפושט ידו לקחת דבר שחשק נפשו בו, וכמו שהעיד הכתוב על זריחותיו כל שלשת הימים. ככה גם צנפס אחרונה העיד הכתוב שלא היה צנח טבע רחמי האל על צנו להחליט אהבתו צגמרה של מלצה, ולעצור עצרות הקדש צשמיטת צנו צוריות נפלאה. כי לשון שליחות יורה על אצירות, לכן השגת הקרינים שמשתדלים אחרי צוריותו נקרא משלח יד (ראה ט"ו יו"ד): (יא) ויקרא מלאך ה'. העירו המפרשים אין שמוע אצרכם לקול המלאך צציעול מה שזכרו אלהים וכן אין המלאך רשאי לומר ולא חשבת ומני כמ"צ אלא מוננו צנפסר, ואין אמר לצבוק עקב אשר שמועת צקולי, שאינו רחוי אלא לאלהים המלצה, וראיתי לרבותינו (ר"ש ויקרא צבה) שאמרו ויקרא מלאך ה' אל אצרכם, המלאך קורא והדבור מדבר יעו"ש, נראה דעתם כי האמירה היטה מפי הקדוש צבוח הוא, והמלאך לא קרא אלא את שם אצרכם לעוררו אל שמיטת הדבור שיצא אליו מפי הקצ"ה: והצ"ח אמר כי אין המלאך הזה מן הנפרדים רק מן הנעושות אשר אין להפריד ולקצן צהס, והוא המלאך הגדול שנצרכו ה' והוא האדון אשר צו הרמנים, ע"ש; והנה למח שלמדנו צבותיו שהוא ית' נקרא ג"כ צס מלאך, והוא נגזר משם מלאכה להיותו ית' כצכול פעל במלאכות הצריאה (כמ"ש צויחי במלאך הגואל), א"כ גם כן ים לפרט מלאך ה' מלאך שהוא ה', כמו שני שמות ה' אלהים שפירושו ה' שהוא אלהים (כמ"ש רש"י צואחמין שמוע ישראל ה"א), ואף ששם מלאך כן הוא פתוח אינו יורה על סמיכות יחס הקיץ אצל הוא סמיכות מדומה ר"ל נראה מורה יחס ואינו רק שם אחד מורכב, כענין חסם לצ, גל כה, ששם אחד ומגזל ששם השני צפרות יחד ליתרון ציבור וכבר יצאו שני שמות שמושגם אחד למזק הענין כמו ירק העש, קל מהרה, מלאכה העבודה, ומרגומו (דער אללוירקער, אללהער): (יא) אברהם אברהם. היטה נפשו צבוקה צאצת לזון קינו, עד שכל מחשבתו וכל רעיוותיו היו טרודים כ"כ צאצתה עזה צקיום מלצה זו, עד שלא נשמוע לאזינו קריאה שמו צפעס ראוטה, רק אחר קריאה שניה נחעורר לשמוע (רמ"א): (יב) ואל תעש לו מאוטה. אחר שאמר אל תשלח ידך למח הוסיף עוד לאמר ואל תעש לו מאוטה? ויפה למדנו צבותיו שחוספת מאמר זה יורה לנו שהעלוי ית' הצוחן מערכות לצצ מלא את לצצ אצרכם נאמין לפניו צמדגת אצרה גדולה כ"כ עד שהסר בלצבו על אצרת אל תשלח ידך, והיטה נפשו ומשתוקקת צקרכו למלאות לווי הקדוש ולהעלות צנו לעולה צאחר מן הדרכים האפשריים, לכן הוסיף צאצרתו אל תעש לו מאוטה, כמ"ש צרה על תשלח ידך, אמר אצרכם א"כ לחסם צחאי לכאן אעשה צו חצלה ואוליח מוננו מעט דס, א"ל אל תעש לו מאוטה, ואמרו עוד, אחר מאמר אל תשלח ידך תחיל אצרכם לתמוה ואמר אין דצרים הללו אלא דצרים של תמיה, תחלה אצרת קח נח את צנך ועכשיו אחת אומר לי אל תשלח ידך, אחמה? וצמדלרש"י אמרו לערת לאצרכם הוי צשעת דאיתמר לי' אל תשלח ידך אל הנער, חסד דקצננא לא אשתלים ולמגנא עצר צקדור כלל וצנה מוצח: כי עתה ידעתי. הקוסיות צמקרא זה מפורסמות א') כי אין יחין חידוש ידיעה צו ית', כי שלילת ידיעה הוא חסרון והתחדשות הידיעה היא שלמות, ועוד (צ) הוי מלוח עשה יולא אצרה וצמה ל"ח יולא מחדת היראה (כמ"ש רמז"ן צפי יתרו צכור את יום השבת וכ"כ המפרט להרמזים צצפ"צ מיקורי התורה), ופעולת אצרכם צעין העקירה הוא ת"ע, ואיננה מחדת היראה רק מחדת אצרה והל"ל

והל'ל כי אורח אלהים אתה, ולא כי ירא אלהים, ועוד (ג') הלא קודם זה עשה אברהם דבר המורה יותר על יראתו, והוא הפלחו בכבשן האש כשדים שלא היה צו דבור ה' אליו, ולעקוד את בנו היה מורה מפיו ית' בצאור, ועוד (ד') למה יחס הנסיון לאברהם ולא ליתחק ששים אז בן ל"ז שנה, כי לעד יתחק המוסר עליו למיתה גדול יותר מלעבד אצלו ששים אלא המצילו אליו, והיה ראוי ליתחק פועל זה המוסר ליתחק ולפחות לשניים גם יחד. והמפרשים יאריכו זאת, ולי עוד מהדיוק (ה') אחר שעיקר מעלת אברהם היה לשמוע בקול ה' ולעשות היסך טבע האב המרמס על בנו, היה ראוי להקדים במאמר מה שעיקר המכוון אליו ולומר "את בנך יחדך לא חשבת", כי עיקר כוונת המאמר ידענו מוסר הצינות המאמר במאמרו, כענין חיים תפשוט, תפשוט חיים, (עי' בואחרי מות בזכרם צעפר), ועוד (ו') למה העמיד צעל הטעמים רביע צמלת ידעתי שהוא מופקין ממה שאחריו, כי לדעת כל המפרשים מאמר עשה ידעתי כי ירא אלהים אתה הוא מאמר אחד, ולא היה ראוי להפסיק ציינים צעם. — ונ"ל זאת בהשקפת מעמד אברהם צענין זה צעני וזמנים גדלים, הא' זמן החיוב ר"ל צעור שומא אברהם ח"ע מחייב למלאות רגון ית', והשני זמן השלילה ר"ל כאשר צא אליו הנווי ממנו ית' לצלי מלאת מה ששים חפץ בלצו לעשות, ואין ספק שהשתלשלותו צומן החיוב אשר צו עשה בצורות לצו הטור לכבש טבע רחמנותו, שלא כמורו רחמיו על צו יחידו, יורה על הפלגת שצח חריותו ומעלת נפשו הנפלאה לכבש רחמיו חמת רגונו ית', ולבטל טבע חומיותו, עד שגלגל שלא התפעל ממנו צו התעוררות אל רגונו, אבל נהפך טבע לבו צקצו שצאצא רצה וצמחמה עלומה היה מוכן לשבת עזרת הקדש; ועם כל השצח הגדול הזה יראה שלא היה זה עיקר המכוון ממנו ית' בנסיונו אותו, כי כבר הראה פעולה היותר חשובה מזו צענין אור כשדים כמזאור צמח שקדס, ואננס עיקר המכוון ממנו ית' בנסיונו אותו ל"ל שהוא כשהיה אברהם צמעמד זמן השלילה, כי צמעמד זה הראה אברהם גדול אהבתו ודקותו הנפלאה אליו ית' במדרגה אשר אין למעלה ממנו, כי כאשר צא אליו הנווי הטהור צו מרת ית' אל תשלח ידך, אשר לווי השלילה יסכים עם טבע האנושי, והיה מן הראוי שיתעוררו צו מרת רחמיו על צו יחידו ולקצו צאצא הנווי השלילית ואחזקו ראינותו שלא התפעל מחומה גם צמח השלילה מומדת רחמנותו, אבל התעורר אל הסיף מומנו, לדמות בנפשו לווי השלילית הזאת למסרון צמיקו, להיותו נמנע מלעשות נחם רוח לפניו ית', והטוער על שנתעבד ומלמלות לווי הקדוס, הנה הראה צמח גדול חוקק אהבתו לה, כי המאור גם צמעמד זה צמח עח למלאות לווי הקדוס, עד שנתחפפה האזרה אליו אל חעש לו מחומה; ועל האהבה הנפלאה שראה צו צומן הלצנות צומן השלילה הזאת אשר כי עשה ידעתי (דאם יעטליגע האצע איך ליעצ געוואנגען), ר"ל מעלת נפשו הנפלאה אשר איך רואה צמחיות לצבך כעת צומן שלילת לווי, מעלה זו אהבה אלי מאד. ידעתי, לשון אהבה ומצב כמו כי ידעתי למען אשר יורה את צניו, ומלת עשה, כענין עשה צמח דיהושע שטיי, על של עשה צמח (דאם יעטליגע), והוא מאמר צפ"ע ואינו מחובר למה שאחריו, ולכן הועמד כרביע שהוא מופקין גדול; והוסף לצא מה הוא שנתהוה העתה הגורם אל הסצה היתרה הזאת ואמר, "כי ירא אלהים אתה ולא חשבת וגו' מומני", ר"ל צמח שהצונחתי צמחיות לצבך וראיתי שלא נחת שומה בלצך צאמרי אלך אל תשלח ידך, אבל היית מוטער על האזרה השלילית הזו, עד שהורכתי להזיך אהבה אשר אהבה ואל חעש לו מחומה, ויותר היית שומח אם לא היית מניעה מלדי, הנה צמח נחת אות על דקות הגמור ואהבה הנפלאה שבלצך לאלקים, וחזר ולא חשבת וגו' מומני (דוא וואללטעסט גערנע מיינערזייט ניכט פערזויגעטו האבן), ר"ל יותר טוב היה צעניך אם מלדי לא היית מניעה ולא היית מחייך למנוע; חשבת, אינו פעל עצר מנוע, אבל הוא פעל עצר לפי הספך והרגון והמחשבה, כמו (מקץ ו"ג) לולא התמחמנו כי עשה צמח; ומלת מומני ר"ל מלדי (מיינערזייט); ואשרי שומיתו מלעקוד את צו היית ירא לרגונו צו מלד בללי עצר על אהבה אל תשלח ואל חעש, והוא בגדר היפאה, לכן אשר צא אלהים ולא אורח אלהים (עי' ספ"ה דקוטה ירא אלהים המאור באברהם מאהבה דמחצ זרע אברהם אורחני), ובאמת היראה והאהבה אינם אלא דבר אחד לא שמים, האהבה היא כמח היראה, והיראה היא שלמות האהבה, גדולה ממנה צמעלה, כדרך האב עם צו הקטן שמתירא ממיד שלא יגיע לער וזקן ופגם אליו מן הנפילה, ומה ענין יראתו זאת ומה הסצה אליה? הוי אומר זו האהבה שהוא אורח אותו, לכן דרכו לירא ממיד פן יקראו אסון, וזו צעמנו ענין אהבה הגדולה ויראת הכוונות להש"י, כשהוא אורח את ה' באמת והוא ירא ממיד פן יפגום בכבודו חלילה: ומה אליה מי שנכנס לפניו משרת הדין בכל מעשיו, ח"ע"פ ששים אפשר מלד הדין לפעור עלמו מהם, כי האורח השלם הוא יירא ממיד מעשות דבר נגד רגון אהבו, וכמו שאמר החכם, האהבה היא מלאה יראה, לכן ישתדל לעשות לו גדרים וסייגים כדי שלא ליגע צמח שלא תחא דעת הנאבד

נוחם היינו: הנה תצוה כי דגל היראה היא גבורה מעל גבורה על דגל האהבה לכן תאחד כחך בשם יראה, והתצוה על מים ולא חשכת ולא אחר ולא מנעת, כי הסדרל שצין מנע ומשך הוא, כשהעסק ראוי להיות והענין: ממנו הוא צלתי ראוי, יפול עליו לשון מנע, כמו מנע דר יקדוהו, מנע תמנע לחם, אל תמנע טוב מצעליו: אמנם כשהעסק צלתי ראוי להיות והענין: ראוי, אז ישמח לשון חסד, כמו ואחשוד גם אנכי אותך מחטו לי, שהענין מן החסד היה ראוי, וכן ואת עבדו חסד מנע (ש"א כ"ה), כמ"ס הרש"ם. ואם היה מאמר ה' בזה על מה שרצה אברהם לקיים לוויו צומן החיזו, היה לריך לומר ולא מנעת, כי צומן חיזו חילו היה מנע היטה המניעה מתנגדת אל רטנו ית' וצלתי ראוי, אבל כשהוא מוסב על מעמד אברהם צומן השליטה, שהיה הלוי האלקי מתקיים עם טבע רחמי האב לצלי עשות, ואם היה מנע ח"ע ולא הסיר מחלומה נגד מאמר השליטה, היטה המניעה ראיה מכל לך, צין מלך הטבע וצין מלך לוי האלקי, והוא לא עשה כן, אבל מלך אהבתו הגדולה התאמץ לעשותו, לכן אחר ולא חשכת, כלומר לא היה ניחא דעתך עלך בהמניעה חף שהיה ראוי מכל לך. וכמה נכון בזה אמנם ז"ל במדרש צ"י (ק"צ ח') אברהם אברהם פסיק טעמא צגוייהו, דלאו אברהם צתראה כקדמא צתראה שלים קדמא לא שלים. (ועיין במדרש צ"י נשא קל"ח ח'), קרי קדמא צומן מעמד חיזו, דלע"ג שהסדרל לעשות לוויו קונו, מ"מ צומן מעמד השליטה הראה שלמות יותר ודקוהו צו ית' במדרגה שלין למעלה הימנה: (יג) והנה איל אחר. הכון כפירוש רש"י דמלת אחר פי' אח"כ, כמו ואחר באו משה ואהרן (שמות ה'), וכן וסעדו לבכם אחר תעבדו, והטעם כי נשא אברהם חת עניו וירא והנה חיל, ואח"כ ראוי שהוא נאחז בצדק צקרינו, וזה התצוה שלא נדמו שם רק להעלותו לעולה תחת צנו, כמו שהוליד צפתיו אליהם יראה לו השה לעולה, ואלו לא היה כן כגון שראוי אקור או מותר לא היה מקריצו, שמה יש לו בעלים שהניחוהו שם, ולזה הטעם צעל הטעמים והנה חיל צ"ק, אחר צ"ג. ולדעתי יראה כי מלת אחר פי' משונה (פערלדערט) כלשון חס אחר שירה על הזולת (חיין אדרער), והזולת צעלמו הוא השני, וכמ"ס מללחך ודענך לא תאחר. לא תשנה, וכמ"ס, והרד"ק צמלת אחר, שהיה האיל משונה משאר האילים, וכמו שנזכר במדרש משנ"י חיל זה, צין מלך דריאחו צין צמל ענינו: תחת בנו, עיקר הוראת מלת תחת היא מטה צמקום (אונטען) הפך מעל, תחת העץ. ומשמע על המטה במדרגת השכיבות, ואתה תרד מטה מטה, תכריע קמי תמתי, ויצא מלת תחת להוראת מלת צמקום ומחיר דבר אחר, (פ"ר, אנטשטעט) תחת הכל, ורוב שינויים צהורא זו חין השני מולל את הראשון בכל עניניו רק פחות מעט מוננו חס צממות חס צמיכות, עין תחת עין, שור תחת שור, שהדמים חיים מוללים חסרין העין, ומסרין השור, כי רואה חס צק צנו, והכין אשר יעמוד תחתיו מנציו (לו ו') לולי שנאמר אחריו ואשר ימלא את ידו היה משמעותיה חף שאינו מולל מקומו, עיקר הוראת תחת על המטה והפחת, והרד"ק כאן תחת צנו, והוא מעלת אברהם שהלעטר אותו דיק על שלא עלה צידו להעלות את צנו, והולך למלאתו צמה שלמטה ומנו צמדרגה, וטעם מלת, חלוי מקום צמקלת (כיעדריגען ערשטען), וקרוצ לכוונה זו אמרו צרה, אחר לפניו צש"ע הוי רחמי כליל הקרצתי את צני יחזק תמלה, ואח"כ הקרצתי את האיל הזה תמתי: (יד) בהר ה' יראה. למפרשי הפשט חסר מלת הכבוד והל"ל יראה הכבוד, ופירוש רש"י שאמר צהר זה יראה הקציה לעמו, הוא נגד הטעם, כי מלות "צהר ה'" מחוברות צמרכ טפסח, ולכן כ"ל כי מקרא זה כולו יורה על טוהר נפשו ומעלתו הגדולה, כי התכין צזה להכניע מדת נפשו לצלתי ירום לצצו להתגאות מצורה הגדולה שנתצטר צה להרדיו, עמה ידעתי כי ירא אלקים חתה, וזה, כמו שהסכמה והגזרה והעושר הם סבות טבעיות לרוממות לב האדם וגאווה, ככה הסכמה והתהלה גורמים אל האדם המפואר צהם רוממות לב וגאווה; וכמו שישק לאיש המשכיל על דרכיו שתי סבות אשר צהן יכניע את לצצו לצלי ירום מן הסכמה והגזרה והעושר, אותן שתי סבות צעלמן הן כלי תשמיש צידי חס המעלה צל יחרומו לצצו צקצו מן התהלה והסכמה שמיחמים צני חס חליו; ושם שתי סבות הנכבדות האלה שתי כלי יקר צידי חס הן, האחת סבה מוקדמות, והצ' סבה מאוחרת, הסבה המוקדמת היא, שמשער צנפשו כי מעלות האלה תחת אליהם הנה, כי הוא ייצי חכמה למכימין, והוא אשר נתן אליו הכח לעשות חיל ועושר, ואין יתפאר האדם צמה שהיה מטה צידו צבורת חסד ומדינה; והסבה המאוחרת היא צהעלותו על דעתו השתנות והתחלפות היצרים, כי כמעט קט יאצד העושר צענין רע, יחלשו כמי טבעו ויצער האדם מדעת, ואצדה חכמתו, כי גם רגע אחת אינו צמות צמעלות אלה, כי לא לעולם חסן, רגע זו ישן צידו וצרגע אחרת חלפו ועצרו ואין צידו מאומה מהם; כן האדם המעולה שהגיע אל המדרגה העליונה שעומדים צה עובדי ה' צלמות, וזה אל המעלה הנפלאה להיות עומד תמיד לפני ה' עד שיראה ה' הטורה שולטת צלצו, לריך להשמר

מחד לצלי הלכך צרעת הגורם והגאון צרחתו צני אדם קצניו כולם עוזרי מומר מעוועדים אל יר לזם הרע, אף שבעניו יראה פחיתותם ובלבדו זין מעלתו עליהם, בכל זאת לא יתגדל בעניו ולא יתרום בלבדו, כי יאמר אף שהחירה נחמה צדי אדם לנחור צרע כמו צמור, עד שמלדה ים מקום אל הסכר והעונש, הנה אחרי שצמירתי צמור לא היתה צדי אדם לבד, כי הייתי נלךך חמוד לעזר האלהים המסייע חמוד לכל הצא להסיר לפניו, וצומח הידיעה האלהית המוקדמת היתה סבה הגורמת לצמירתי, וצמירתי צמור חנינה רק גמר והשלמה אל הסכנה הנפשיה אשר צי מידיעה האלהית המוקדמת. ואם צמירתי צמור חנינה רק ממקד אלהי עלי, עד שמלדה אין מקום אל הסכר, כי גם זה אינו רק מחד מסדו, כאמור ולך ה' מסד כי אמת תשלם לאיש כמעשהו, כי עבודתי בעלמה היא שכרי, והעבודה האמתית עיני שלא לקבל פרס היא; הנה צוה ים לו לאדם המעולה סבה מוקדמת, כל יתרום על הנשאים, כי יכניע את מעלתו שאינה מעלה ענמית רק תלויה צדי היולר כל, ובמסדו הגדול לנחור צמור; וגם סבה מאוחרת גורמת הסכנה בלבד העובד האמתי, כי חמוד יראתו על פניו רחמה בלבדו אס יראה ה' הסירה חמורו צו לעד כל ימי חייו, כי יר לז האדם רע ומעורר חמוד כל היום יגור צו מלפומות, ואיזה הוא הבצור הכובש את ילדו חמוד, והאמרם אל חמוץ צעמך עד יום מותך; והנה אצרכם צממעו הצמורה האלקית שהידיעה שוכר נתעלה ונחרתם אל המדרגה הגמלה לאמר אליו, ידעתי כי ירא אלהי אמת, ירא לנפשו פן יתרום לזו בקרבו מן התהלה והצנח הלה, לכן לקח ענה הסירה צנפשו להכניע צו את לבדו, והיא הסבה המוקדמת, רעני הידיעה האלהית שהיא הגורמת אל השגת מעלה זו, לכן אמר ה' יראה (באטע חמע חייך אללפארהערזעהער), ויד ה' עשה זאת עמה שראה מוקדם עלותי למעלה זו, ואין צדי מוצי; וקרא את שם המקום ההוא צמס ה' יראה, להיות המקום חמוד אות וסימן צמתי יתרום לבדו בקרבו. ולהחזיק בהכנעה חוך משכיות לבדו חסם גם הסבה המאוחרת הגורמת ההכנעה, והיא שאין ראוי לאדם המעלה להאמין צעמנו עד יום מותו, ואין מקום על השגתו והתהלה למעלות נפשיה כ"ז היותו צעולם הגמתי עולם התמורה והשחמנות, רק אשר היותו בגציה מרומים אשר שיצור העפור אל הארץ כשהיה והרות חשור אל האלקים צעולם האמת, שאין שם מקום אל השחמנות והתמורה, שם ים מקום אל תהלת המעלות הנפשיה, עז"ל אשר יאמר היום (וואס הייטע געזאגט חידר), יראה הצמורה הגמלה שנתצמירתי צה כעת, חנינה ראוייה לבצמירי צה רק צעת שאין עוד חשמה לנפילת המדרגה, והוא כשהיה האפש שם צמר מרום ה' (גענימעט אין יענער אונעדליכען האפע באטעמט). הר ה', הוא כנוי לחיי עוה"צ כמ"ס הרמב"ם פ"ח מתשובה ה"ד: (שו) נאם. גורת נאום מן אס, שהוא שרש למלת אמת ואמן, וירלה בנאום תת האמתות לדצרו שהם אמת ואמונה, שהדבור מוחלט באמתותו כי כה יהיה וכה יקום (רש"י). ותרגומו (פירוואהר). והמפשים ציארוהו לשון דבור נבואי, וכת"ל אמר ה': יען, מלת יען חורה על היחידות דבר מקצה קודמת על לז הגמול אס שוכר אס פורענות, וכן יען וציען צמפטי חאסו וכדומה, שהענין צכולס התנענע הדבר המאוחר ולאחרו אל הפועל ומחמת סבה קדומה (פאן וועגען), והוא גם כן ענין מלת למען, כמו למען ירבו ימיכם, כי שתייהן צנות אס אמת, ועיקר יסודן ען, לשון ענה ומענה שענינו השצה וגמול (ערויעדערונג, פֿערגעלמונג), אלא שומלת למען מחשבות צפעל התולדיי צצמית שיחנעו ומחמת סצתו, ומלת יען מחשבות צהסצה עממה המציאה אל הפעל הגמוליי המחמיר, שהוא פועל חנועת התולדה והולחה אל הפעל, ולכן הוטלה הלמ"ד צמלת למען שהיה למ"ד הקיץ ומיזור התולדה לכתבה (רש"י), והדין עמו, וחס לך היות (כמ"ס רור"ה) כי מלת יען ולמען נבדלים צשימות הלשון, מלת יען לא יחורר לא עם שם מן השמות גם לא עם הכנוי אשר צא חמורה השם, כי לא חוכל לומר יענו יענך יעני כמו שחאמר למעני למענו למעך דומייהם, גם לא מלאכה כ"ל על ענין עבר, יען אשר עשית, יען אשר מולא אחרי, יען אשר לא הלכו עמי, יען התרגז עלי דומייהם, והספך צמלת למען שלא מלאכה כ"ל כשהענין לעתיד, למען תצרכך נפשי, למען יאמינו, למען תחיו וכדומה הרצה. וז"ל הרמב"ן צפ' למען ספות הרור הוא כמו לספות, יאמר הכחוד כי צעבור זה יהיה כך, כי בכל סבה אס עלול יאמר למען זין שיעשה אדם הגורם לרעותו צעלול (דאמיני), כמו למען אשר ייטב לך, זין שיהיה אדם הגורם כן שלא מדעתו (דארוס), כמו למען למוג לב, למען יאשמו, כספס והסם עשו עלצים למען יכרית ורכים כאלה: עישית ולא חשבת. ומתקשים צוה מה הוא המעשה אשר עשה אצרכם? ולא ידענו מומנו מעשה צזה הענין רק ציין מוצח ועריכת עלים והשתלשיותו לעקוד את צו ומה שהיה בלבדו לעשות צו? גם למה צאו שתי הלשונות צמיצ ופולל ובאמת חנים אלא אחד, כי הדבר אשר עשה אינו אלא שלא חסך את צו ויהיה א"כ אחד מהם כפול ומיותר, וז"ל כי פעל עשית אינו פעל עבר מומס רק עבר לפי הספך וסרף

והטרוך (כמו מלת שצט שזכרנו למעלה בולא משכת), וידבר כאן משיני מעמדות אברהם שזכרנו למעלה, ומעמדו שצזון מירצו, שצחוקף אהצתו לה' כצט רחמי טענייתו לעשות רצון קונו לשמרו לעולה, עז"א יען אשר עשית (האטטעסט גערנע געטעהאן), ר"ל בצפץ גדול היית שוקד לעשות ולהשלים חיוצך, וכן מעמדו צזון השלילה אחרי שגטעווה אל תשלח ידך, והוא היה מלעזער על שלילת אהרה זו עז"א ולא משכת (האטטעסט גערנע ניכט פערזויגענערט), כלומר יחדיו טוצ היה צעיניך אם לא היית נמנע מלהכחות צפועל ממש דצקות אהצתך לאלהים, והצזון שלא אמר כאן מלת מומני כמו שאמר למעלה, כי שם לא הזכיר מעשייתו שצזון חיוצו לכן הוסיף שם מומני, אצל כאן שידבר מן העשייה הקודמת, ומיילא יוצן שצזון השלילה התחזה שלא תהיה מניעה ומלדו ית': (יח) עקב אשר שמעת בקלי. כצד אמר בתחלת הדבור יען אשר עשית, ומה לו לחזור עוד הפעם לתת קצה לנתינת הצרכה? ואפשר לומר צזה למי"ש המפרשים כי גם מתחלה כשאמר הוא ית' העלהו שם לעולה, לא היה רצון ה' שימחו את צנו, דל"כ ח"ך ישנה את דבורו חל"כ לאמר אל תשלח, והטעני נמנע צמיקו ית', אצל לא היה אותו רק צלשון והעלהו שם לעולה, ולשון זה קוצל שני פירושים, כי לפעמים יבוא לשון ליוי ואין המכוון צו לעשותו צאמח, רק שיתגולל וישתדל לעשי', כמו (ירמיה ל"ה) והסקית אותם יין, וזהו המכוון אללו ית' צאמרו והעלהו, לא שיראה עשייתו צפועל רק שיתגולל ויתעסק בהעלות העולה, וכן צמלת לעולה יש לבחון צו שתי פנים כי לפעמים ישמש הלוי"ד על הפעול כמו והעלהו לעולה תחת צנו, ולפעמים שמוש הלוי"ד מלת תחת כמו ותהי להם הלצה לצאן, והיתה כוונתו ית' להעלהו תחת העולה ר"ל יהיה חשוב כקרבן עולה, והכוונה האלקות היתה לכפות צו את אברהם אם יחשוב צלצו שרצון ה' היא לעשות את יחמק עולה ממש כליל לפניו, ויסקים עז"א צכל לצצו נפשו ומירחאו מלעצור על מנות אלהיו ויעקוד את יחמק על גצי המוצח וישלח את ידו לשחוט צבריו מופלג, ואף שלצפור יענוטהו מן העשייה צפועל לשחוט יראה לפניו כאלו נקרב עולה, כי אחר כוונת הלצ הן הן הצדדים, הנה דצד לו דצרים הקוצלים שני הפירושים, הקצ"ה יכוין צו האמת להקל, ואברהם יוכל להצין צו להחמיר על עולמו (יעוין דצדרי המפרשים); ואברהם צשמעו את דצדי ה' הקוצלים שתי כוונות מתחלפות, מלד אהצתו הגדולה צמר לעשות הפועל הנפלא היה עפ"י הכוונה להחמיר עליו, עז"א כאן והצזכרו וגו', עקב אשר שמעת צקולי, ר"ל חוץ מן השכר שהקדמתי לך על עשיית הדצד ועל הצלתי חשיכה והיא צדך אצרכך וגו' עד ויירש זרעך את שער איציו, חוץ מזה אייחד לך צרכה צפ"ע והיא והצזכרו צזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת צקולי, ר"ל עקב ששמעת דצדי שהם קוצלים שתי כוונות מתחלפות להקל ולהחמיר ואתה צצרת מה' שיש צו חומרה צכרך יהיה והצזכרו וגו'. — וטעם הנחת שם עקב על השכר כ' המפרשים צעבור שהוא צא צסוק המעשה כמו שהעקב צסוק הגוף, וכמוהו נקרא השכר אחרית כמו אם יש אחרית (רש"י תהלים י"ט), ויש לו חצר צלשון המצנה צעקצות משיח; ורור"ה אמר שטעם עקב צלשון עצרי כטעם צצציל צלשון תלמודי, ושניהם מעניין אחד, כי צציל ענינו מקלחת הולכי הרגל (פוסטשטייג), וכן עקב נופל על פסת הרגל ועל המקלה (פוסטקאפפע, שפור), כמו"ש רש"י אלל והוא יגור עקב, ולכן צצ"מ שהענין הוא כדמות דרך העציל אל הענין האחר נופל עליו לשון עקב ולשון צצציל, וכן מלידיק רשע עקב שוחד, צצציל שחד, ומה שפיר קממו רצותינו (יומא כ"ח) לומר שקיים אברהם אצינו אפילו ערובי תחומין שנאמר עקב אשר שמע אברהם, כי קנייתו ע"י הליכה ומרווח הליכת אלפים אמה. (וגרסה זו כוונה דלא כגרסה בתלמוד שלנו עירובי תצצילין, כן הגי' בגאון מהר"ז ווילנא צסם תצצות רשצ"א כ"י ל"ד, ע"י תו"א ח"צ ד"כ): (בא) קמואל אבי ארם. תצ"ע רצ קסומיא דארמאי, וצמד"ר אמרו הוא לצן הוא קמואל ולמה נקרא שמו קמואל שסם כנגד חומתו של אל, וצילקוט איחא הוא צלעם הוא קמואל. וכל דלית צין הכך תרי ליטנא ולא כלום, לדצדי יצ"ע צצרגומו ר"ם צלק, לצן הארמי הוא צלעם, דצעא למצלע ית עמא צית ישראל, צד צעור דליטפס מוסוגעי חכמת' ולא חס על ישראל זרעא דצני צנחיה (עין סנהדרין ק"ה א') וצספר הישר אמר צני קמואל ארם ורמוצ וגו' וילך ארם צן קמואל ורמוצ אחיו מהלשא הרצה וימלאו צקעה צארץ על נהר פרס ויצנו שם עיר ויקראו שם העיר צסם פתור צן ארם, היא ארם נהרים עד היום הזה, ע"כ, ושם היה מושבו של לצן ככתוב (מ"י שרה כ"ד יו"ד) וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור. ושם מושצו של צלעם ככתוב צצלק פתור ארם נהרים, והצדדים מסיכומים זה לזה, אונם אין דצדי רצותינו צזה כפשטן, דהא מוצאר דלצן הארמי הוא צן צמואל, שהיה אחי קמואל צן נחור וכן על צלעם אמרו (סנהדרין ק"י צ') צלעם חגיגה צד תלתין ותלת שצין הוה כד קמיל ית' פינחס, אצל כוונת אמרם קמואל הוא לצן הוא צלעם, שהוא היה השכר להפריח רוש ולענה צלצן וצלעם, ומומנו למחו פרחי הקוסמים האלה, דומה למי"ש (ויגש מי"ו יו"ד) ושאלו צן הכנענית, ומש"ש: וצמדרשצ"י

ובמכרשנ"י (וילנא קס"ו ז') לזן הארמי הוה מרש צמרשין ורצ צוקסמין ואצ"י דצער הוה וצער אצ"י דבלעם ולזן חסם צמרשין וקוסמין יתיר ומלכו וכל מה דידע בלעם מניי הוה:

כג (א) מאה שנה ועשרים וגו'. מדרך הלשון להקדים תוספת הרצ על המועד, וממלא גם להפך בשני חיי יעקב; ומונה הלשון בחשבון האחדים לכנות הנספרים בלשון רבים, שצב שנים, שלשה ימים והפך בחשבון העשרות והמאות שכינה הנספר בלשון יחיד, מאה שנה ועשרים שנה, אחד עשר יום, שנים עשר חדש (ר"ח"ה), ומכיר מזה צבי מלא בחרצעים יכנו: שני חיי שרה. התעוררו המפרשים על יתור מאמר זה אשר שכנר הקדים ויהיו חיי שרה וגו', וכל שירדיענו צוה מעלה גדולה ונפלאה של שרה אמתו, וזה: האדם למעלתו על כל הנצרכים מלד הרצתו וממור העפר והנפש הרוחני, יש לו מעלה עליהם מלד ההגמו א"ע, כי כל צרואי מטה אינם חיים רק חיי גשמי, והצרכים העליונים חיים הרוחני לבד, אבל האדם מיועד כ"ל היותו לחיות חיים כפולים, חיות גשמי וחיות רוחני כי מן הדרך חלוי להשיג תמיד על דברים הנלכדים אל חיי גופני כאכילה שמים ושינה, גם לכל דברים האומעים שהם הכנה לקיום גופו כמו עבודת אדם ועסקיו ומרינו שלו שאינם רק מלד לרבי עוה"י לבד, גם מן החיוב עליו לחיות חיות הרוחני מלד נפשו העליונה, והוא העסק צענינים רוחניים כמו העיון בצורה ובקיום מולתי, ושני מיני החיים האלה המיועדים לכל אדם מלד היותו מונחם הצריכה לריכים להיות אגורים אחים ונלמדים יחד לא יתפדרו לעולם, כי גם צעקו צעניני לרבי גופו לא יהיה תכלית המכוון וממנו רק לרבי עוה"י, אבל לרבי שיתלוה אליו חוולת רוחניותו ונפשו שהם חיי עוה"ב, כי אם תהיה עסקו באכילה שמים והליכה ושיצה וקויה ותשמיש ושינה ללרבי גופו לבד להנחת עמו וזהשלתת מפלו ותאחרו לבד, הנה הוא מתדמה אל הצרכים הפחיתים וממנו צמדה, אל הצהמות וחיות שאינם מתעסקים רק בלרבי גופם לבד, אבל מן החיוב לו להיות עובד את צוראו תמיד גם צעקו בלרבי גופו, באכילה להצריח את גופו להיות ראוי לעבודת צוראו, בשינה לתת לגופו מנוחה ללורך הצריחות שלא תערק עליו דעמו ומחמת מניעת השינה, כלל הדבר, האדם מלד מעלתו לרבי תמיד לשקול צמאיו שכלו ללך תכלית נפשי ורוחני בכל תשמישי ארניים וגופניים, כי רק בדרך זה ממלא התכלית המכוון בהרצת גשמייתו עם רוחניותו, אם ילך ענין הרוחני ונפשי גם צעקו בלרבי גשמי, והאדם הגומע מלשום לב על שני מיני החיים האלה וחינו מעשיהם רק צעקו ענינים ארניים, אף שהוא חי אין חיותו רק מלד גופו וכחי הצהמה, אבל הוא מת מלד נשמתו כמאמרים, הרשעים צמייהם קרויים נחשים, מנחם מזה כי האשר האמתי לאלה הוא חיותו חי חיים כפולים, חיי הגוף עם חיי נפשי, מתעסק צעניני גשמי בצורות חוולת רוחני, ועד"ל הוא חיי עוה"י מלורך עם חיי עוה"ב, וזהו שהעידה התורה על שרה אמתו שכל נשך זמן עמידתה בלך הנשמה הלו, היתה חיה חיים כפולים הנצרכים, וזהו שא"כ שני חיי שרה (דאם לוייפֿטאכע לעבען טרע"ס), ר"ל שלא היתה חיותה חיות גופי לבד, אבל היתה מלורך חלוי גם חיות הרוחני, ולפי זה מלת שני שם למספר הזוגי חיה שאמר צרבה מה לרבי לומר שני חיי שרה באחרונה לומר לך שחצי חיהם של לריקים לפני המקום צוה"י וצוה"ב; והדברים מכוונים עם מה שאמרנו: (ב) לספר לשרה ולבכתה. הבני רגיל לבוא קודם ההספד והיה ראוי לומר לבכותה ולספור, אונם לפי שהבני יורה על הלער צמיחת אפיסת המת, וההספד הוא ספור שצחו להרגיש הנשאים וזה שאצדו, ובלריקים אין ראוי לבכותם מלד אפיסתם כי גדולים צמיחתם יותר מצמייתם, לכן הקדים ההספד לבני, להורות כי אין הבני עליה רק מלד הנשאים וכענין ההספד, וזה ג"כ טעם כי זעירא צמלת ולבכתה (ר"ס יפה): (ג) ויקם מעל פני מלכו. כשרה להעריך דברי מנחם וקום קצר, העמיד עמו סמוך ללד מתו צמקום שפני מנחם ונראה לעין, דזה ירך לבד שומעיו ונקל לו יותר להסות דעתם למלחות מנחם (ער) שבעללעט זך נאסע דעם אנגעזיכטע זינער ליינע) ולשון יצ"ע וקם אצרהם מן מנחם אפיין על ניהו — מלת מעל כמו מעל למצח הקטרת (ד"ה צ"ו י"ט) שפירשו סמוך לו כמו ועליו מטה מנחם, וצחת עליו, (ע"ש ד"ש צ"ו). וכן שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו') ו"כ הגר"א שם שהוא צדיק כמו תלמוד דרש הוה גלילא ללילא מר"ס, שאל וכו' לעילא מר תמוס (שבת לז"ל) לפי שר"ח הוא עומד, וכנס הוא עומד עומד עליהם, ומזה הפירוש לא ועלי, סורו מעל אהלי האנשים — ולשון קומה ישמש גם על עמידה שאינה אחר יציאה ושכיבה, רק לענין הכנה חיכוך והתחלת פעולה, וקומה ועליה, קום קח את אשתי, ויקומו לפני משה — ור"ל כח שהי אצרהם מוטל על פני מתו עיניו על עיני פיו על פי' וצוה ולזעק על פרידתה, ואמר הכתוב כי אצרהם עמר צדומו ללד אל בני מת, וצדדו תרגמו הלועזים (שטאנד אויף פֿון זיינעם טאָלדען). ודרך זה מונה לאיש ההמוני מנח"כ לאצרהם: (ד) ואקברה מתי מלפני. כי כל זמן שלא נקבר המת והוא מוטל ונראה לעין יעניז מלד את לב קרוביו, ואף שהקברה מיוזה לעומה ממש ציונה